

A pogánykorszak jogszokásainak továbbélése

... "nehéz lesz megtartani e tájon királyságot, ha szokásban nem utánzod a korábban királykodó királyokat. Mely görög kormányozta a latinokat görög módon avagy mely latin kormányozta a görögöket latin módon? Semelyik". (István király intelmei fiához. Ford.: Kurcz Ágnes)

"Ősi szokások néven éltek a régi hun törvények. Ezek a magyar jogtörténet legvilágosabb részei". "Én Magyarország történetét literaturánk azon korszakában tanultam, melyben Schlöser tana következtében azt Etele népe teljes elhagyásával csupán csak Árpád magyarjaira szorítani majdnem általános szokássá vált" ...

"Nem krónikákból, nem legendákból, sem más eféle iratokból, hanem minden kétségen felül álló oklevelekből ismerkedtem meg azon legrégebbi magyar szokásokkal, amelyek a nemzet életébe forrva, mintegy természetévé váltak és sok századon át virágoztak ... Az eképpen egybeszedett hun és magyar szokások eredménye lett a Commentárok". (Bartal György: Nyílt levél Pauler Tivadarhoz, Új Magyar Múzeum, 1858. III. füzet)

"A magyar államszervezet közvetlen előzménye magában a magyar társadalomban lelhető fel, és az államszervezéshez az alapot belső fejlődés teremtette meg". (Györffy György: István király emlékezete, Magyar Helikon, 1973.)

"Koppány büntetése a pogányság és kereszténység választóján levő magyarság jogszokásának felelt meg ..." A magyarokkal rokon volgai bolgárok X. századi jogszokása szerint a paráználkodók büntetése felnégyelés és a felnégyelt részek kifüggesztése". (Györffy György: István király emlékezete)

Ezt a fejezetet abban az alig titkolható nagy reménységben illesztettem be munkámba, hogy igen vázlatos anyagával is felkelthetem jogtudósaink és jogtörténészeink érdeklődését az őstörténeti problémák tisztázásában reájuk várható nagy-nagy lehetőségekre. S bár e bevezető sorokban valójában hiányérzetemnek adok hangot egy kitűnő jogtörténeti összefoglaló megemlékezésével, ez korántsem azt a szándékomat jelzi, hogy ujjat kívánnék húzni mai jogtudósainkkal, sokkal inkább "szirén"-hangnak szánom nekik, az őstörténeti témába való becsalogatáshoz.

A Beér János és Csizmadia Andor által szerkesztett Történelmünk a jogalkotás tükrében c., már az első fejezetben hasznosított, különben rendkívülien hasznos és kiváló értékű műre célzok (78).

Céломhoz e könyv bevezetője kezemre is játszik, mert azt vallja, hogy "a törvények nélkülözhetetlen és pótolhatatlan történelmi források. Nemcsak azért, mert egyes történelmi korszakokban igen kevés még az egyéb írott forrás, nemcsak azért, mert az adott korszak egyes társadalmi átalakulásai e törvények ismerete nélkül nem érthetők meg, hanem elsősorban azért, mert a törvények - a követelményekben is - élesen, markánsan tükrözik az adott korszak gazdasági-társadalmi helyzetét."

Mégma e munkának az is volt a kifejezett szándéka, hogy csupán 1001-1949-ig szedje csokorba "sarkalatos honi törvényeinket", akkor is hiánya, hogy az etelközi "alkotmányról", a vérszerződés pontjairól egy szóval sem emlékezik meg. Ugyanigy halvány utalása sincs a rendkívül mozgalmas, a Duna-medencei államszervezés tulajdonképpeni korszakának, a vezérkornak igenis nagyon sok tudósításban kimutatható jogi aktusairól és tényeiről. E jogi előzmények feltételezhető közelkeleti és keleti társadalmi, politikai összefüggéseiről nem is szólva.

E hiányosságot talán fel sem említem, ha nem érezném szemléletbeli okát is. A korai feudális állam című első fejezet 6. pontjában olvasottakra célzok: "A korai feudális államban az állam alapításával egyidejűleg megjelenik a jog is. A legfőbb jogszabály a törvény, amelynek forrása, kibocsátója a király. Ebben az időben azonban a törvénynél is nagyobb szerepe van az un. szokásjognak, mellyel az állam gyakran a régi ősközösségi időből fennmaradt szokások érvényesülését kényszeríti ki."

Két dolgot kifogásolok ebben a megállapításban. Az egyik az, hogy "egyidejűleg megjelenik a jog", a másik az István előtti korszaknak az a

semmitmondó és sommás jogi jellemzése, hogy "a régi ősközösségi időből fennmaradt szokások".

Az 1001 előtti "jogi korszak" ilyen érzékeltetése ebben a fogalmazásban olyan ismerethiányt sejtet, mintha azt mondanánk, hogy "akkortól pedig lábunkat a világ végén lelőgatánk."

Erre az ismereten túlra vall az ősközösség fogalmának a minden előzőkre illeszthető segéd-fogalma is. Mertha ez a fogalom egyaránt kifejezheti például a nemrégiben felfedezett, tücskökön, bogarakon élő mezitelen, ausztráliai labu-labu elnevezésű népcsoport társadalmának jellegét, éppen úgy, mint a IX.-X. századi, kora legmagasabb hadszervezeti szintjén álló, törvényekkel kormányzott magyar társadalmat, akkor bizony semmit sem lehet vele kezdeni.

Amíg jogtörténeteszeink ennyire hozzáférhetetlennek érzékelik és láttatják a magyar vezérkor és a megelőző korszakok államjogi, köz- és magánjogi világát, addig mindig számítani lehet az ősinek minősíthető régi jogunk magyarázataiban az olyan filologizáló felhőjárásokra, amelyre most éppen Szűcs Jenő írása nyújt példát.

Ennyit szántam "szirén"-hangnak. A későbbiekben csak a mű jogi magyarázataival egyező véleményeimnek adhatok hangot.

A megelőző korszakokról Kézai "szkita-törvényt", Anonymus "szokásos törvényt" és "szokásos jogot", Turóczy "közönséges törvényt" és "törvényes szkita szokást" említi. Endlichernek /Gesetze des Heiligen Stephan/ az a véleménye, hogy a király "törvényei csak külön jogok gyűjteményei, melyekkel valamely régi szokásos jogot megváltoztatott vagy megszüntetett, vagy amelyeket az új keresztény állam érdekében össze nem férő szokások ellenében hozott, a többi szokásokat, mint általában tudottakat, egyenként nem vette számba."

Őstörténeti vizsgálódásban éppen ezeknek a "jogszokásoknak" a felderítése, amelyek eredetileg szintén törvényalkotások, lehet a célunk.

Theophilactus Simokatta például már Heraklius császár idejében, az 500-as évek első harmadában úgy jellemzi a magyarokat, hogy "igazságos törvények által kormányoztatnak." Justinus nyomán Regino írja, a 800-as évek végén: "Náluk nincs súlyosabb büntény a tolvajlásnál." E megítélés feltételezi a törvényes szankciókat. Bölcs Leó császár a tanu, hogy voltak büntetéseik a katonai kihágásokra is: "Ezen nép bűnöseit főnökeik kegyetlen és súlyos büntetésekkel lakoltatják és félelem által fékezik..." Nagyon szomorítja őket, ha közülük némelyek a rómaiakhoz pártolnak". /Ha a császár e tudósításban a hadivétek büntetés-nemét, a Kézai szkita-törvényét is megnevezi, mert szinte bizonyos, hogy az vonatkozott rá, nincs most ez a vita sem./

Törvénytábla jogi eljárások meglétére vall Lehelnek és Bulcsunak elfogóikkal szembeni e fenyegetődzése: "Ha őket megölik, itthon a német

foglyokat minden ítélet nélkül kivégzik." Ez feljegyzett, hiteles adat, még azt is jelzi, hogy a magyar vezérek az előzetes kihallgatás jogának és igényének szellemében gondolkodtak.

Nagyon fontos adat Györffy György, a parázñaságnak a korabeli bolgároknál is meglevő büntetésneme, a négyfelé vágatás, a testrészek elriasztó közszemléjével. Cseles és ravasz politikai ítélet volt különben, mert a büntetésnem pogány törvény, a vétek és az ítélet indokolása azonban már keresztény vallási jogon alapszik. /Ezt is Györffytől tudjuk: a levirátus, a parázñaság e bűne Mózes 3. könyve 20., 21. fejezetében található./ Az ítélet fondorlatossága abban rejlik, hogy a pogány törvény szerint megillette volna Koppányt István anyjának, a megözvegyült Saroldu-nak a keze. Vagyis egy frissiben eltörölt pogány jogot keresztény vétekként, pogány törvénnyel sujtottak.

Itt említem meg, hogy Ranzan Péter krónikája szerint /a krónikás a nápolyi király követe volt Mátyás udvarában, írását Zsámboki János adta ki Bécsben, 1558-ban/Istvánt csak Kupa /Koppány/ legyőzése után választották királlyá.

Hihető is, hogy a nagyhatalmu pogány vezér legyőzése után szerezte meg a Gizella nagybátyjaként a koronáért közbenjáró III. Ottó császárnak, illetve II. Sylvester pápának a bizalmát. Pogány-ellenességét jól dokumentálta a besenyő Tonuz-abá-nak és feleségének elevenen való eltemetése, de Gyula nagybátyjának elfogatása, s Erdélyből való elhozatala is.

A pogány jogszokások felderítését úgy próbáljuk megközelíteni, hogy előbb az új korszak törvényeinek nyugati hatásait nézzük, s ami ezek után marad, azokat nyomozzuk. A vezérkori parlamentnek, a nemzetgyűlésnek, Kézai communityjának, "községének" hatáskörét és közjogi szerepét egy későbbi fejezetben tárgyaljuk.

István és László törvényei a frank capitulárek mintája szerint fejezetekre oszlanak és rubrumokkal vannak ellátva. E formai kellékek miatt is Nagy Károly törvényeiben kereste a kutatás az előzményeket. Az avatottabb szemű kutató viszont azt is számba vette, hogy Nagy Károly birodalma a magyar királyság kezdete előtt már 150 esztendővel /a birodalmat felosztó verduni szerződés 845-ben kelt/ felbomlott, s a formai és tartalmi hagyaték is közvetített anyag lehet, például avar örökség.

Az avarokat, mint láttuk a 800-as évek elején hódoltatták, keresztényekké tették és dunántúli, horvátországi, ausztriai tartományrészeket a frank-római egyházi és politikai keretekbe illesztették be, a hódoltatással együttjáró összes köz- és magánjogi következményekkel együtt.

Ugy látom, Györffy sincs azon a véleményen, hogy az új magyar állam kialakítása frank minták alkalmazásával ment volna végbe, sőt a fejezet élére illesztett megállapítása szerint, keresztény államunk alapját

belső fejlődés teremtette meg. Természetesen ez nem jelenti a hatások, különösen a náluk már előbb szövődött egyházi-világi jogkövetkezmények teljes kizárását.

Szűcs Jenőnek István király Intelmeiről írott tanulmánya /Nemzet és történelem/ az új felfogással szemben visszaesésnek számít a régi álláspontba, mert az Intelmeket frank eredetűnek gondolja. Vele szemben Bartal György már 1860-ban úgy vélekedett, hogy az Intelmek előzményét más irányban kell keresni: az "Xenophon Cyrusának majd csaknem szakasztott mása."

Egy egészen friss nyom is idevezet: M. Grignaschi olasz turkológus /Journal Asiatique, 254 /1966/, 1-45/ az isztambuli könyvtárban -Ms. Köprülü 1608- nyomára bukkant Anusirvan-nak, az utolsó szasszanida királynak Intelmeire s ez szinte szó szerint egyezik Szent Istvánnak fiához szóló Intelmeivel (79).

A frank capitulárék a német, bajor, olasz törvények részbeni jogforrásaiként, ily közvetítő hatásokban természetesen szintén eljuthattak hozzánk. tekintettel arra, hogy Szent István korában a legfőbb törvényhozó testület az egyház volt. Az ő törvényeit vették át a világi uralkodók és szükség szerint újabb szankciókkal látták el. Istvánunk törvényeit a XII. századi Admonti codex két könyvre, egyházira és világra osztja fel. Az első könyv 35, a második 21 fejezetet foglal magában (80).

Az egyes fejezetek eredetét számosan vizsgálták. Az egyháziak közül a feltalált forrás konkrétsága miatt én csak kettőt említek: "az első törvénykönyv első fejezete a 847. évi mainzi zsinat határozatai között szóról-szóra megvan, ugyanígy a második fejezet a mainzi zsinat 7. pontja (81)." Madzsar Imre is úgy látja, hogy az első négy cikkely korábbi fogalmazásu egyházi jogi intézkedés, sőt a 3. pont még 500 évvel is korábbi, de hogy melyik kánonjogi gyűjteményből való azt vitatják (82).

A korábbi frank törvényhozás körülményeire és módjára -a későbbiek megértéséhez is- külön ki kell térnem. A törvényhozó testület alkotó része a frankoknál a Klodvig-féle birodalomban a sereggyűlés /Heeresversammlung/ volt, amelyet rendszeren márciusban -Campus Martius, Märzfeld-, majd később májusban -C. Madius, Maifeld- tartottak.

E sereggyűléseken kívül a püspökök zsinatai is jelentékenyen hatottak a frank birodalmi gyűlés kifejlődésére. Az ilyen frank zsinatokat rendszerint a király hívta össze. A legelső ilyen, például az orleans-i, kevés halála előtt Klodvig tartotta. A zsinatokon világiak csak a VII. századtól jelennek meg, de csupán hallgatóként, vagy tanácsadóként. A karolingok alatt a májusi gyűléseken a királyi tanács már kész tervekkel állt elő, mert ezeket az ún. őszi gyűlésen a szeniorok és bizalmas tanácsosok már előkészítették. Hasonló gyűlést említenek Nagy Károly alatt, 779 márciusában, amelyen püspökök, apátok, előkelő férfiak, comesek jelennek meg.

Közelebb jöve az ezredfordulóhoz, Hinkmár reimsi érsek és Jámbor Lajos korában évenként két gyűlést tartottak; évfordulókor az állam állapotát rendezték, s mellette ún. őszi gyűlésre jöttek össze (83).

A magyar törvényhozásban, abból kiindulva, hogy Szent István alatt commune concilium /egyetemes gyűlés/ és regalis senatus /királyi tanács/ volt a törvényalkotó alkalom, hasonlóságot láttak. A latin fogalmak értelmezése Fessler és mások szerint is nagy államtanács, nemzetgyűlés, illetve királyi vagy birodalmi gyűlés.

Az egyházi mellett a világi részvételre nálunk még az volt a külön jellemző, hogy a püspökök mellett a világiak nagyrészt idegenből jöttek és itt birtokot nyert lovagok voltak. Ez magyarázza részben az István halála után és Péter uralkodása elején kirobbant fergeteges tiltakozást. A beöltöztettekhez képest az ispánok, törzsfők birtokának az örökösei inkább csak passzíve járultak hozzá a törvények létrejöttéhez. Hogy pedig éppen 1041-ből van adatunk -Altaichi Évkönyvek- commune conciliumra, nemzetgyűlésre, országgyűlésre, vagyis Péter elűzése után, ez az István előtti, Kézai-féle communitas átmeneti visszatértét jelenti, s Kézai állítását és a vezérkori államigazgatásban fellelhető e közjogi tény valóságát igazolja.

Nem is érdekel bennünket a téma egyéb szempontból, mert célunk éppen csak a hun-kronika jogi ténybeli állításainak vezérkori és hun-társadalmi alapját felderíteni. Ehhez a vizsgálódáshoz a hazai szakirodalomban egy páratlanul egyedülálló közjogi életmű lehet, szinte kizárólagosan a vezérfonalunk, Bartal György könyvei és tanulmányai (84).

Ezt a bartali életművet szeretném én csalétkül kivetni. Nem alaptalanul. Már Toldy Ferenc úgy látta (85), hogy "magyar középkori állam- és jogtörténetével ... e tudományt Bartal teremtette meg, s bármennyi kutfőt fog még az idő napfényre hozni, jogtörténetünk alapját az ő Commentárjai fogják tenni."

A multak felfejtésére -különösen a mult században- uralkodóan szolgáló két tudományág, a történelem és a nyelvészet két pillére között lábat biztosan megvető államjogász helyes arányérzékére vall mindkét irányú felfogása.

Igy a történelmi: "ősrégi alkotmányunk első boltozati sokkal szélesebbek voltak; a későbbi miveltség keskenyebbre vette azokat; legkeskenyebbre pedig a Jagellóknak már a reneszanssszal találkozó kora."

Történelmileg tehát ebben a keretben gondolkodik, s merőben tapasztalati meggyőződésből.

A nyelvészbi bizonyítékok szükséges határait is jól látja: "...a szóerőltetésnek s az etymológiából sodrott következtetéseknek barátjok nem vagyok, úgy viszont nem utasíthatom el tőlünk jelesül azon szokat, melyeket régi görög, perzsa vagy latin írók és ezeknek újabb commentátorai megfejteni nem tudnak; magok a szók pedig hangzat, tárgy és jelentőség-

göknél fogva önkényt kezem alá simulnak".

Bartalnak a hunokról /szerinte"helyesebben kunok és várkhunok" szóló első könyve -a háromkötetes Commentárok 15 könyvre tagolódik- tartalmazza e nép szokásait, intézményeit. Pauler Tivadar kitűnő összefoglalásában (86-) e felsorolást így adjuk: "A "kun" és magyar rokonságra utalók: népgyűlések voltak még Etele alatt is, fejedelmeik a fontosabb tárgyakat a törzsfőnökök tanácsával intézték el, azok udvarában a főemberek mindég felváltva őrködtek, mi később Nagy Károly frank, Alfréd angol-szász udvaránál és az Árpádok korában hazánkban is szokásos volt. /Ez a hun szokás -Procopius írja- Bizáncra is hatott./

A harc elrendezése, a táborozás módja, a hadifoglyok magánosok általi megtartása, minek nyomára még a későbbi századok magyar törvényeiben akadunk /1434:13, 1458:15/, a szabadsággal párosított fegyverkötelezettség és adómentesség, a köztügyekben eljárók élelmeztetése és tartása, kalauzok kijelölése idegenek számára, és így az azok iránti gondoskodás, jogszolgáltatás körüli buzgóságuk, vallási intézményeik, az idegen nyelvek iránti előszeretetük, vitézségük, bűneik. ...Várkhunok, avarok szokásai: fejedelmeik hatalma, harcmódja, a határok védelme, esküvésük módja; így különösen, hogy a szövetséges vagy meghódított népek kezdték meg a csatározást, mint a magyaroknál, sáncolási munkálataik utánzatára a magyar várnép foglalkozásaiban akadunk, és sajátos eskümintájuk emlékeztet még későbbi pápai levelekben előforduló eme szavak "more hungarico jurare" tartották fenn." /Az átokesküt, benne van az etelközi pontokban is, Menander szintén "more hungarico jurare"-nak nevezi, e frázissal említi./

Bartal a jogi érzékelés és értelmezés valóságos inyenemestere. Bámulatos, mi mindent volt képes kibányászni Priscos követi jelentéséből, de ezen kívül még, négy másik szerző művéből, akiket így említ: "Justinus, Regino, Bölcs Leo és Ammianus Marcellinus összevetése alapján szokásainak /a magyarokénak/ a pártusokéval és "kunokéval" való hasonlóságát nem lehet tagadni." A részletek érintésekor kitetszik, mily gazdag forrása volt Tacitus Évkönyvei is.

Nincs rá bizonyíték, hogy Bartal felfogásában a parthus-hun-avar-magyar egyenes folytonosság gondolata volt-e meg előbb, s aztán ehhez keresgélte össze a jogi, közjogi bizonyítékokat, avagy az összeállt anyag szülte benne az összefüggő néplánc képét, mégis maradunk meg ez utóbbi feltevésnél. Már csupán azért is, hogy a mai jogtudósokat az elmélet ne tartsa távol a Bartal által így felkinált anyag tüzetes megvizsgálásától. Elvi kiindulópontul különben is megvan az a kétségtelen tényanyag, hogy az első évezred mezopotámiai és keleti, messzebben ázsiai lovas társadalmában, civilizációiban igen sok hadtani, hadszervezési, társadalmi gyakorlatu közös vonás van. A lehetséges és kíváncsú kutatás számára ily módon, a magyarok által a Duna medencébe magukkal hozott e mindenfé-

le formák és tények a megelőző összefüggések feltárására tárgyyszerű vizsgálati bázist kínálnak. A továbbiak, az elvi következtetések már a kutatási eredmények nyilvánvaló függvényei maradhatnak.

A Bartal-anyag részletes bemutatása előtt, álljon itt történelmileg legnagyobb ivű meglátása: "...hunmagyar őseink nem csak egy-két parthus szokást, hanem egyáltalában mindazt, mi a parthus népet kiválólag jellemzi:... a Nagy ur Birót, a vérszerződést, a királyi fényes kíséretet, az országos főembereket, a megyének és ispánjának eszméivel, ősi hadtanuk, vallásuk és nyelvükkel együtt parthus elődeiktől öröklött nemzeti ereklje gyanánt hozták magukkal Európába."

Induljunk is ki a Bartal felvázolta kezdetektől, a parthusoktól.

Tragus Pompeius szerint: "a parthusok tulajdon szkitha nyelvökön számüzötteket jelentenek." Bartal úgy látja, e szó az el-, megvált, elszegült, elpártolt magyar szóknak rokon fogalma.

Plinius ezt mondja róluk /VI.k. 19. és 29.fej./: "a szkithákkal, akik-től származtak, mint egyenjogúakkal éltek."

Bartal: "Montesquieu a parthusokat és hunokat egymás irányában látja" /Consid. sur les causes de la grandeur des Romains et de leur decadence ch. XIX./.

Még Bartal: "régí és újabb írók a hunmagyarokat közvetlen csupán a pártos első telepedők ivadékanak tartják" -; az írókat nem nevezi meg.

Parthia a Tigris és az Eufrates között terült el, a Római Birodalomtól az Eufrátes határolta. Uraikodóházuk, az Arszacidák, Arszakok, Strabon szerint -ő a szomszédos Kappadókiába való- a Maeotiszon tülről jött szkíták, s ők szervezték meg az "elpártolt", "számüzött" szkítákat. Uralmuk Parthiában i.sz.e 256- i.sz.u.226-ig, a később hozzájuk tartozó Nagy-Arméniában 103-250-ig tartott. Karthágón kívül a rómaiaknak a pártusok jelentették csaknem ötszáz éven át a legjelentékenyebb szomszédos katonai hatalmat.

Az Arszakok előtt területük méd uralom alatt volt, aláhanyatlásuk után az új Perzsa birodalomba kerültek. A médek után a rövid életű Nagy Sándor uralom /összesen 13 évig tartott a teljes nagysándori hódító korszak/ fogta be őket. Erről írja a Bartalhoz hasonlóan rendkívüli olvasottságú, mesés klasszikus műveltségű költő Zrínyi Miklós: "Nagy Sándor... a meghódolt Babyloniában a parthusok tiszteletétől kísérve halt meg."

Vegyük sorra a bartali állításokat és bizonyítékokat /a hun korszakon és az Árpádok idején át a Bartal által fellelt és kimutatott folyamatosságot, mindenegyes pontra utólag, külön érintjük/:

a/ Nagy ur Biró: A parthus Surena a király utáni ama legfőbb állam-tiszt vala, kit a hunoknál Attila idejében az Onogeszes nevezet, a várkunoknál a "Jogur", a magyaroknál a Nagy ur Biró cím alatt ismerünk. A

frankok, kiknek egy része együtt vitézkedett a hunokkal, ezt a tisztség-formát önálló hatalmuk idején átvették. Iróik /St. Croix, Sismondi, Guizot stb/ szerint is a frankok a hun szerkezetéhez tartották magukat. Ezért a frankok nagy bírása, Grand Juge-jök, a Mord domus, Major domus, valamint a magyarok nagy bírása /Kézai szerint Rector v. Judex/ ugyanaz a személy. Mint Etelénél, a frankoknál is egyszersmind fővezér, a fejedelem főtanácsnoka, válaszainak szerkesztője, Pipin személyében e Grande Juge maga lett fejedelemmé.

A parthus Surena szerepe Tacitusnál -Évkönyvei VI. k. 42. - /a Tacitus-idézetek nagyobb részét Borzsák István Tacitus összes művei fordításából veszem, Magyar Helikon, 1970. /: "Tiridates a népnek engedi át Seleucia kormányzását. Majd ezenközben azon tanakodik, melyik nap vegye át ünnepélyesen a királyi hatalmat, levelet kap Phraatestól és Hierótól, a legjelentősebb országrészek előljáróitól, amelyben rövid haladékokat kérnek. Ugy is határozott, hogy megvárja a nagyhatalmu férfiakat, és közben Ctesiphonba, a birodalom székvárosába indult. De, amikor napról-napra késlekedtek, a Surena sokak jelenlétében és helyeslésével, hazai szokás szerint királyi diadémával övezte Tiridatest."

Perzsiában, amíg a parthusok nem tartoztak bele az új perzsa birodalomba, a bírói hatalom a mágusok papi rendjének a kezében volt. A parthusoknál viszont a Surena volt a bíró a király után. E bírói tisztre nyom Dio Cassius /XV. k. / bizonyosága, hogy a Crassus által okozott kár kivizsgálására és a kártérítésre a Surena-t küldte fegyveres sereggel az uralkodó.

Plutarchos: "Orod királyt is, ki száműzve volt, a Surena helyezte ismét vissza királyi székébe."

Bartal nagyon óvatos feltevése a Surena név jelentésére: a mandsu-mongol szőr a majestás eszméjét fejezi ki, s egyszersmind a "rettentesség"-et, "hősiség"-et, a magyar szörnyű szó régenten szörönyű volt, ehhez közel állhat a latinban megrontott Surena.

b/ Vérszerződés. Benne "a parthusok államtörvényét látjuk itt a maga teljes alapvonalában", mondja Bartal. Tacitus eképpen írja le (XII. k. 47. /: "szokás -a parthus- királyoknál, ha szövetségre lépnek, jobbjait egymásba kulcsolni, hüvelykeiket összekötni s a csomót erősen meghuzni; mikor a vér a végső részekbe tolul, azt onnan gyenge met-széssel kibocsátják, és mindketten nyelvökkel érintik; az eképpen szőtt frigyét, mint kölcsönös vérrel pecsételtet, szentnek tartják". /A fordítás Bartalé./

Példák a vérszerződésre keletről jött, vagy keleti lovasnépeknél: Herodotos: "Az agathyrsoknál szokásban van a vérrel való szövetségkötés." - A besenyők, amikor a görög császárral szövetkeztek "ezüst serlegbe vizet és bort öntöttek, vérüket bocsátották s az italt megízlelték."

Dzsingisz kán iránti hűségeskü, amikor őt távollétében egy törzsfő jelképesen fiává fogadja: "ha ...ellene fordulok, így ontsák véremet. Ezt az esküt tette: kisujja hegyét nyilróvó késével megszúrta, nyomában kibuggyant vére, ezt nyirfakéreg hüvelybe helyezte, s elküldte: adjátok fiamnak". /A mongolok titkos története./

A magyar vérszerződést illik ismerni.

Etelénél szokásban volt, hogy tárgyalásain megegyezésül jobbát adta. E módra a parthusoknál is találunk példát Tacitusban /XI. k. 9. /: "Parthus vezérek...egybegyültek, majd egymás jobbát fogva, az istenek oltára előtt ígérték meg, hogy ellenségeik családságát megbosszulják, és egymással egyezsége lépnek".

c/ Királyi fényes kíséret: Tacitus /XV. k. 2. /: "és az önkéntes lovas sereget, mely a királyt szokás szerint kíséri, Monez nemes férfiúra bízta." Hasonlóan jellemzi Hartvik Szent István kíséretét, de a korabeli Ganfréd is Kálmán királyunk menyegzőjéről írott beszámolójában Kálmán kíséretét.

d/ Országos főemberek: Herodotos írja, hogy a királyi szkiták fejdelmeinek "mind pohárnokaik, mind lovásznokaik, mind szakácsnokaik s más ily főember szolgálai és hirnökeik is voltak". Tacitus tanúsága, a parthusoknak Tárnokjok is volt. Tacitus két főembert így jellemez: "Ornos-pades: azoknak a hires, Eufratestől és Tigristől övezett mezőségeknek előljárója, amelyek a Mezopotámia nevet kapták; Abdagaeses: a párt oszlopa a kincstárat és a királyi diszjelvényeket adja át".

e/ A parthus megyékről és ispánságokról a Hun-mondák és a Nibelung-ének fejezetben szoltunk már.

f/ Ősi hadtanuk: Tacitus: "üzni, hátrálni szabály szerint megszokván, tágitanak...soraikon, hogy nyilvetésre tért csináljanak, vagy szinlett futással kelepcét vessenek". A római fővezér tanácsa ütközet előtt: "óvatos-ságot parancsolt s jelesül meghagyta, hogy a rajtuk ütőkkel mérkőzzenek, de a futamodókat ne kergessék."

Plutarchos: "csatarendjük a legrégibb időkől kezdve félhold alakú volt."

Dio Cassius római konzul, Szíria kormányzója: "A pajzsra mitsem hajtának; magok lovasok; nyíllal és hajító szerekkel és testöknek nagyobb részére nézve fegyveres öltözetben élnek: gyalogok köztük kevesen vannak; s ezek nem oly erősek, mint amazok; de ők is nyilasok, amire gyermek-ségektől fogva taníttatnak. Egők és tájok mindkettőre nézve kedvező, mert a táj legnagyobb része térs, sík és mind a lőtenyésztésre, mind a lovaglásra igen alkalmas. És azért egész méneseket visznek magukkal hadba, hogy ha kell, felválthassák lovaikat, és egyszerre messziről is helyben teremhessenek, s meg megint rögtön távol tűnhessenek fel. A lég nálok

száraz és semmi nedvet nem tart magában; ismét a folytonos nyilazási gyakorlat, kivéven a derék telet s akkor hadba nem is mennek. Az esztendő egyéb részeiben, ha vagy magok körül, vagy az övékéhez hasonló földön hadakoznak, ütközetben aligha meggyőzhetők, mert hozzá vannak a nap legnagyobb hőségéhez szokva. A szomszomság ellen több módokat találtak fel; a kancák ónáló a szükség enyhítésére szolgáló állatok."

Hét évszázaddal később -bár írása, a híres Taktika Justinuson is alap-szik- Bölcs Leo kísértetiesen ugyanezt írja a magyarokról és a bolgárokról.

Valamit még Trogus Pompejus-tól. Miközben írja, hogy az Antoniusz-szal szemben álló parthusok ötvenezren voltak, megemlíti: "ezeknek legnagyobb része szolgálkból állott." Tegyük ide mellé mindjárt Regino tudósítását a magyarokról: "A magyarok szolgálkat is mind lovaglásra, mind nyilazásra gondosan tanították, mert hadaik, nem úgy, mint egyéb nemzeteknél szabados felekből, hanem nagyrészt szolgálkból is állott." Bartal e "szolgálkbán" a nép sokaságát látja.

g/ Vallásuk, nyelvük: e jogászoknak szánt fejezetemben, Bartal számos példája ellenére, a témát nem érintem. Egyedül egy vallási jellegű alkalomról idézem Tacitust /VI.k, 27./: "A szertartás közben, amikor a római, szokás szerint disznó-, juh-, és birkaáldozatot mutat be, az pedig a folyam megengesztelésére egy lovat diszített fel". A római történetíró Vitellius és a parthus Tiridates szertartását írja le a két ország határán, az Eufrates partján.

A parthusokról felvázolt e néhány pont a bartali képnek még a váza sem. Sok hivatkozása, finom hasonlítási árnyalatai még csak érzékeltetve sincsenek. A figyelem felkeltés céljának azért talán így is elégségesek.

Most pedig, valósággal tallózásszerűen, szaladjunk végig a hun és magyar szokások egybevetésén. Természetesen Bartal alapján (87).

Sarkalatos megállapítása: "Ősi szokások néven éltek a régi hun törvények. Ezek a magyar jogtörténet legvilágosabb részei". Megnevezésük így is történt: "helybe hagyott országos jó szokások".

Hunok, magyarok közös törvénye: legyőzött vagy szövetséges népek a csatában előre mentek, az ellenséget elsőként fogadták.

Onogeses-ről, Attila főemberéről: az e szóban személyesített főember és a magyarok nagyur- vagy nagybirája ősrégi közös nemzeti intézetet képviseltek. Hatásuk, tehetségük, tekintélyük ugyanaz.

Szólnom kell róla, hogy az Onogeses szó nem személynév, hanem Priskos réthor -az ő tudósításából ismerjük egyáltalán- görög fogalma az Attila melletti második ember méltóságára. Ezt Szabó Károly derítette ki. Fordításában a szó honvezér-t, országos fővezért jelent. Szabónak arra is volt szeme, hogy ez az Onogeses hun volt. Testvérét ugyanis /neve Szabó fonetizálásában Csát/ Priscos barbárnak nevezi,

amikor ez egyszer elébök lovagol, nem is beszél egyébként csak hunul. Nem lehet ily módon e barbár testvére, az Onogeses-nek elnevezett nagy méltóságú ember sem görög, csakis hun.

Egy hunná vált görög beszéli el Priscosnak: szokás a hunoknál, hogy a vagyonosabb foglyokat Etele után az előkelők maguk számára válasszák ki. E felfogás törvénybeli nyoma nálunk is megtalálható, még 1439-ben is, illetve 1458-ban /15.t.cikk).

Ugyancsak e volt görög: "A hunoknál a háborun kívül az ember baj nélkül él, ki-ki a magát élvezve, és éppen nem, vagy igen keveset háborgatva." E nyilatkozat lényege a személyes szabadság, a tulajdon korlátlan élvezése, az adótól és a vele kapcsolatos szolgálattól való mentesség. Bartal úgy látja, hogy magyarnak vagy magyarrá lettnek, éppígy csorbitatlanul azonos volt az Árpádok alatt a joga.

Uj hazájában az igazság gyors kiszolgáltatását is dicséri a volt görög, ez pedig az előre való kihallgatást is feltételezi. Bartal Lél és Bulcsu már ismert Lech mezei nyilatkozatát idézi, párhuzamos magyar példaként.

Etele főembereinek élelmezése, s ezek rendelkezése a bizánci követ-ségnek szolgáltatott élelmezés. Ez a szokás nálunk hasonlóan létezett már az ősmagyar korban és a descensus /szállásolás és élelmezés/ neve alatt a XIV. század kezdetéig megvolt.

Etelét a főemberei felváltva őrzik. Így váltják fel magukat Árpád nagyjai is. Ezt a szokást Szent Istvánnál említi Hartvik püspök, de Freisingeni Ottó is.

Parthus és magyar összefüggésben az un. "szolgál" fegyverviseléséről, hadakozási jogáról már esett szó. A hunok szintén különböztek az európai nemzetektől abban, hogy szolgálktól nem féltették a fegyvert, szabadságuk kivívására ezáltal örömet alkalmat is nyújtottak. A hunná vált görög erről szintén beszámol Priscosnak.

A magyar vezérkorban, de Szent István idejében is hasonló volt a helyzet nálunk. Anonymustól tudjuk, hogy mind a vár népei, mind az udvarnokok, mind pedig az egyházi és világi urak két felekezetre, fegyverviselőkre és földmivészekre oszlottak.

A hadviselés módját a cataunumi ütközet számos leírása visszaadja. Attila közepén állt a saját népével, a hódoltak, csatlakozottak szarv, Jerney szerint kürt alakban helyezkedtek el. A parthusoknál ez a forma a Plutarchos megírta félhold alak. A hunoknak Jordanes és Vegetius szerint szekértáboruk volt erősségként. Veszedelemesek voltak, ha futni látszottak. Hasonlóan volt ez az avaroknál. A csatarendben a magyarok is középtűt álltak; ezt Freisingeni Ottó is írja. Még a XV. században is, csatlakozottaként a bánok, vajdák seregei az előcsapat /Liszi János, Forgách Ferenc/. Azt meg Bonfini írja, hogy szekérsánc még Hunyadi Mátyás idejében is volt.

Ammianus Marcellinus ír Attila szigorú hadi fegyelmeről. Bölcs Leó Taktikája - mint láttuk - határozottan szól a magyar harcosok hadivétkeinek kemény büntetéséről. Feltűnő párhuzam a Bizánccal kötött margusi békének az a pontja, hogy Attila visszaköveteli az odaszökött fegyveres hunokat, s Leó császár szavai, hogy a magyarokat "igen szomorítja, ha közülök némelyek a rómaiakhoz pártolnak". Mindkét példa a hadivétek egy nemét, a szökést tükrözi. Elrettentésül Attila azonnal ki is végezteti a visszaszolgáltatott szökevényeket.

A legrégibb hun-magyar szokások fennmaradására igen fontosnak látja Bartal Szent Istvánnak azt az intését fiához, hogy tartsa meg az elődök törvényeit. A nemzetségi zászlókra utaló intés egyenes utasítás a hadi-rendszer fenntartására.

Szücs Jenő egyhelyütt a Turul cimer említését reneszánsz kori jelen-ség anakronisztikus visszavetítésének magyarázza. Ez valószínűtlen. Vele szemben kétely nélkül elfogadható az Anonymus-i közlés Álmos etel-közi pajzsra emeléséről. Emellett Jakob Rupp írásából tudjuk /Magyaror-szág akkorig ismeretes pénzei, Buda, 1841-46./, hogy "a Turul a magyar pénzekben a XV. századig koronával, vagy anélkül megvolt". Nem rene-szánsz kori ügy a zászló sem: "938-ban Steterburg alatt tőlük számos ló és néhány zászló elfoglaltatott" /Widukind tudósítása/.

Szent István az ősrégi szokásokat csak annyiban változtatta, idomi-totta vagy szüntette meg, amennyire ezek az új hittel, a monarchiai elv-vel vagy a magyar név és ország örökítésével kapcsolatos legfőbb gond-jával megegyeztethetők nem voltak - írja Bartal. A frank hatásokat olyan módon látja lényegesnek, hogy azok részben átvett hun formák "keresz-tényített" s emellett avar közvetítéssel hagyakozott továbbélései.

A régi várszerkezetet például teljességgel avar-magyar képződmény-nek gondolja. I. Henrik császárnak a magyarokénál későbbi várszerkeze-te sem a németeknél, sem a frankoknál nem volt ismeretes. Érdekes jelenség, hogy van Szent István-i törvény, mely az átvett latin curia he-lyett egyhelyütt az ősrégi udvarhely nevet használja.

Nagy Károly intézményei már saját népénél is kihaltak ez időben. Egyházi közvetítéssel a szellemük azért hathatott. Egy kapitulárénak azt a passzusát például, hogy "a nagyobb a kisebb nem ítéltette", nálunk is elfogadták, s Kálmán törvényei III.8.9. fejezeteiben ki is mondja.

A Surena, az Onoges, Jogur /Jugur/ méltóság magyar megfelelő-jének a Nagy úr Biró-nak, Nádor-nak a jogi fejleményeivel kell még fog-lalkoznom. /Több irányú kifejtése a communitas hatáskörét tárgyaló fe-jezettel is összefügg./

Ismeretes, hogy Szent István az egyház teokratikus modelljéhez iga-zodó központosítás elvének érvényesítésekor a korábbi nemzeti közgyűlést /communitas/ a királyi tanáccsal váltotta fel, azaz jóval szélesebb és

egyetemesebb hatáskörét a királyi tanács hatáskörébe utalta. Ezzel össze-függően pedig az ősi kárkánt vagy rektort, kit azelőtt a nép választott, a többi udvari főhivatalnokokkal együtt maga nevezte ki. Hatáskörét szintén kisebbitette azáltal, hogy a főrendbéliek ügyét saját legfőbb bíróságának tartotta fenn. Így alkotta meg a magyaroknál azelőtt ismeretlen új hiva-talt, a királyi udvar- vagy országbírói hivatal, s ezt tette Nagy Károlyé-hoz hasonlóan curiájának élére.

Kézai nagybírája egy I. Endre korabeli oklevélben /Judex cim/ felbuk-kan, de a nép általi választás nélkül. Ettől kezdve ez a cím és a vele já-ró hatáskör, hol jogmegszorító, hol jogkiterjesztő módon - csupán példá-lódzva - az Aranybullán, III. András törvényeiben, a Zsigmond alatti ná-dori cikkelyekben s végül még Bocskai Bécsi békéjének pontjaiban is /1608: k.e. 3.tc/ előtűnik. Nem tulzás azt állítani, hogy ez az ősi jogi intézményünk korszakonkénti megjelenésében a központosítás és a népkép-viselet állandóan egymásnak feszülő küzdelmének mintegy a jelölője.

Egy I. Endre korabelinek vélt magyar imaszöveg egy sorával kívánok pontot tenni ennek a parthus-hun-avar-magyar folytonosságot dokumentál-gató "Bartal-os" fejezetnek a végére. A Jerney által meglelt ima-sor va-lódisága, hamisított volta, értelmezése körül máig dúl a vita. Én nem foglalkozom állást, csak ideírom: "ne wemouggouc Bardous os eulewc ereus zent ielesoit = ne imádjuk parthus őselők erős szent jeleseit".

A Huxley Szép új világának "nem akarok Béta-ember lenni"-féle mon-dat-ikre ez, egy középkori, de ezuttal őszöket tiltó változatban. Az imás ön-szuggeszció a későbbi nemzedékekre úgy látszik hatástalan maradt. Bar-tal "eretnek" tudománya legalább is erről tanúskodik.

„A társadalomelmélet alfája: az emberi egyenlőtlenség eredete”

Szent István idejében "sok magyar nemes, ki Koppány vezérrel tartott és a keresztséget s hitet megvetette, csuf szolgaságra vetetett; mert azon dolgok folyásában azt ítélték nemesebbnek, aki Krisztus hitéhez hamarább ragaszkodott". (Budai Krónika, Podhadraczký kiadása)

"A főemberek, ispánok, vitézek az ország bástyái. Ők neked atyáid, testvéreid. Közülük senkit szolgaságra ne vess, szolgának ne nevezz". (István király intelmei fiához)

"Ő úgy gondolkodott, hogy az uraknak mindenük közös a szolgákkal: megveté a nemeseket, s mindig a parasztokkal és nem-nemesekkel fogott össze". (A Képes Krónika, Aba Sámuelről – 1041-44 –)

Rab és rabszolga nevek: "Kakas, Mázsa, Szekér, Látomás, Maradok, Munka, Szombat, Árva, Bég, Mátka stb. ... ill. Péntek, Nősz, Tikura, Derága, Szép, Szerető, Csókadó, Magd, Huld-voll". (Váradi regestrum, 1205-35.)

"A kazár kagánnak mindenekelőtt joga volt a hadjáratok alkalmával gyávának bizonyult főembereit zord büntetéssel sújtani: életüket vehette, családjukat nyilvános árverésen eladhatta, vagyonukat elkobozhatta". (Bartha Antal: A IX-X. századi magyar társadalom, Akad. K., Bp. 1973.)

"Örömmel a máglyát a Gyula meggyújtá,
Láng lobogó lelkét nagy egekre nyújtá".
(Arany János: Csaba Trilógia)

"Az idézés hírnökök által a legrégibb eljárás, a pecsét általi az idegen telepítvényesekkel honosult".
(Bartal György: Jogtörténeti Commentárok, Pozsony, 1847.)

"A kiáltók hívására mindannyian ellenkezés nélkül, ugyszólván egy testté válnak". (Freisingeni Ottó nyomán (1147.) közli Fischer A. Károly: Die Hunnen im schweizerischen Eifischthale, Zürich, 1896.)

Egyszersmind a kiáltók kiáltanak jelet
Egész birodalomban, mint a gyors képzelet:
Hogy mindenik szabad hun, fő vagy köznép legyen,
Legott gyűljön hadastul a rendes gyűlhelyen.
(Arany János: Csaba Trilógia)

"Aki közülünk kihuzza magát a kötelességből, azt a másik keresztül hasítja. Aki közülünk visszamaradna, a másik a sarkát levágja". (A mongolok titkos története, Ford.: Ligeti Lajos, Bp. 1962.)

A Budai Krónika idézett sorainak valósághű voltához kétség nem férhet. Magyar és magyar közötti ily oku különbségtételre, egyenlőtlenségre viszont Kézainál semmi nyomot sem találunk, de hogy tudnia kellett róla, abban ugyancsak nem kételkedhetünk. Ha a kereszténység előtti magyarok, illetve a hun ősök egyenlőségéről politikai szándékból példálózott, papként ezt inkább megtehetette, semmint, hogy a kereszténység késedelmes felvételében is keresse a lefokozás magyarázatát.

Szent István Intelmeinek ez a pontja az általa teremtetett új vezetőréteg védelmét szolgálja. Tartalmilag az idézett mondat magában is hordozza azt, hogy mások azért szolgaságra vethetők.

Másfelől kitetszik ez a Képes Krónikának Aba Sámuelről írott - s ugyancsak idézett soraiból is. Ő ugyanis az új rend vezetőivel és képviselőivel állt szemben. Ebből számunkra nem politikai állásfoglalása a fontos, hanem a vezérkori magyar társadalom uralkodó szemléletét kifejező magatartása, mert ezzel igazolja Kézait, t. i. a honfoglaló nemzetségek tagjait egyenlőeknek tartotta. "Ő úgy gondolkodott, hogy az uraknak mindenük közös a szolgálkál." Persze, mert közösek voltak a nemzeti-ségi szállásföldek, mielőtt István az egyéni örökösödést bevezette, hogy a nemzeti-ségi kereteket felszámolhassa. Az, hogy "megveté a nemeseket, s mindig a parasztokkal és nem-nemesekkel fogott össze", jelentheti a pogánysághoz ragaszkodó s ezért szolgává tett és vált, hajdani szabad harcosokkal való szövetségét és szolidaritását.

Óriási népmozgás dobta fel őt magát is, Péter elűzése után. Szent Istvánnak nádorispánja és sógora is volt korábban. Személye így az új hatalomból visszahajló vezér tipikus példája. Az új renddel tusakodók belső küzdelme még az ő elbukása után is igen erőteljes volt.

Kezdetben I. Béla is csupán az ellenzéki tömegekre tudott támaszkodni: "A kegyes király /I. Béla/ Magyarország-szerte kikiáltókat is küldött, hogy minden faluból két-két ékesen szóló vént hívasson a királyi tanácsba; ennek hallatára nemcsak azok jöttek Fehérvárra a királyhoz, akik hivatalosak voltak, de mind a parasztok, a szolgálk és a magyarországi köznép egész sokasága... a köznép azután előljárókat rendelt magának, ezek számára fából állványt emeltek, ahonnan az emberek láthatták és hallhatták őket. Az előljárók azután szószólókat küldtek a királyhoz és a főemberekhez... a nép előljárói a magas állványokon ültek és gonosz

verseket mondtak a hit ellen; a népnek ez tetszett, helyeselte: Ugy legyen, úgy legyen!" /Képes Krónika/.

A már a honfoglalást is megelőző nemzetgyűlésről /Etelköz/, a Szücs által communitas-nak hívott közösségi fórumról más fejezetben szólnak. Viszont az akkori kereszténység és világi hatalmi szülötte, a királyság, ill. császárság diktatórikus kormányzati formájával szemben az ez időben, itt nálunk spontán felvonult népparlament jelzi, hogy Kézai nem úgy találta ki a magyar vezérkor, illetve a törzsi szövetségben levő hunok legfőbb hatalmi fórumát, a közgyűlést, "nemzetgyűlést", mert ez ebben a politikailag visszaeső helyzetben is dokumentálta korábbi valóban tevételes és szenvedélyes érdeklődését, a közösségi, politikai tudatot és közvéleményt kifejező voltát és nagy erejét.

Magyarok paraszti sorba jutása tehát nem pusztán feltételezés, oly értelemben, hogy immár nem a fegyveres szabadok egyenlőinek tagjai, okmány szerint is bizonyított tény. Dokumentálására Marjalaki Kiss Lajos igen becses írására támaszkodom. /Arról hogy a paraszti sorok magyar nevei Marjalaki igen figyelemreméltó eredetmagyarázatának bizonyosságai, másutt szölok./

Marjalaki Kiss: "A honfoglaló nemzetségek leszármazottai tulnyomórésztben török személynéveket viseltek. A szolgálk és paraszto-
k osztálya a legzamatosabb tősgyökeres magyar elnevezéseket használja.

Ime néhány paraszti név, egyetlen oklevélből, 1203-ban Arad megyében az Ér, Sáros, Hölgyes, Fok, Hodos, Kengyel és Körös magyar nevű vizek melletti falvakban.

Ország, Hercseg, Leső, Seres, Negyed, Farkas, Együd, Sonkoly, Tompa, Seréd, Nánás, Tok, Madaras, Fenyér, Rágod, Boka, Fancsal, Várad, Váró, Némely, Zarándi, Rigó, Hálalos, Fíged, Szemző, Bános, Viadal, Rados, Kökös, Erdő, Mondó, Tagadó, Magd, Beke, Szónok, Unoka, Nemfi, Inos, Verebely, Tárkánd, Erdős, Szőlend, Szatymaz, Szopós, Éles, Magos, Vasad, Sós, Legény, Egyebes, Som, Ravaszdi, Uras, Kakodi, Békés, Sámódi, Barcsa, Népedi, Aladár, Csompos, Péntek, Marosi, Tétős, Látomás, Ágos, Arad, Pata stb. (88).

E fontos kitérő után adjuk át a szót Kézainak: "Mielőtt ugyanis a magyarok megkeresztelkedtek és keresztényekké lettek, a kiáltók a táborokban illy szavakkal gyűjték hadba a magyarokat: Isten és a magyar nép szava, hogy ez s ez nap, ez s ez helyen kiki fegyverben pontosan megjelenjen, a község tanácsát és parancsát meghallani. Valaki tehát a parancsot, helyes okát nem tudva adni, megvetette, az olyat a scythiai törvény karddal vágatta ketté vagy veszett állapotoknak tétette ki, vagy a köznép szolgaságába taszította. Tehát az ilyes vétkek és kihágások választották el egyik magyart a másiktól; különben, miután minden magyar egy apától s egy anyá-

től származott, hogyan mondhatnánk egyiket nemesnek, másikat nem nemesnek, ha illy esetekért nem lett volna szolgává."

A krónika e helyének minden érdemi megállapítását Szűcs Jenő olasz, francia, illetve antik római átvételnek minősíti. Az a véleménye, hogy a szkita törvényként ismert háromféle ítéletnem "az egykoru magyar joggyakorlat historizálásából nem keletkezhetett, ellenben megfelel annak a háromféle büntetési módnak, amelyek a római jog szerint a közbűntényeket sújtották."

Hogy, kételye se lehessen, vizsgálódása uralkodó vezércsillagához, elteríthetetlenül a filológiához fordul: "a kulcsot ez esetben is a filológia adja kezünkbe!" Ám csupán a kiszemelt forrás területeken.

A hadbahívás módjára például - ő hadbahívási elméletnek nevezi - ez a magyarázata: "Az antik Rómában is hivatásos kikiáltók hívták a hadsereget a cenzurára."

Sajnos ez nem hagyható válasz nélkül.

De hadd kérdezzek előbb: hadrendjükről, hadaik szervezéséről, mozgatásáról, hirtelen egybehívásáról stb. hogyan intézkedhettek a hadtudományuk nagyszerűségének voltában minden ókori és középkori kutfő szerint igen nagyra tartott szkiták, hunok, magyarok?

Miért kell abban kételkedni, hogy kikiáltók vitték a hirt? A szó azért is találó, mert kiáltó szóval érthető és nyomatékos a hadbahívás.

Fischer Antal Károlynak Freisingeni Ottónál talált idézete: "a kiáltók hívására mindannyian ellenkezés nélkül, ugyszólván egy testté válnak" (89), ha helytálló, fölöslegessé teszi a gyötrelmes és öncélú filologizálást.

Szűcsnek már idézett gyűjteményes könyvében van egy remekbe sikerült /talán a kötet legjobb/ írása a parasztháborúról, Dózsa parasztháborújának ideológiája címmel. Ebben Oláh Miklós és Verancsics Antal nyomán még a XVI. századból is ilyen képet nyújt a székely székgyűlések lefolyásáról: ha a gyűlésen bárki a székely szabadság elleni javaslattal áll elő vagy pedig a hadba hívó parancsnak nem engedelmeskedik, az egész közösség csapatosan az illető házára ront, azt földig lerombolja, s ha sikerül elfognia a vétkezt, megölik. Az oklevelek tanúsága, hogy itt nem valami "hatalmaskodásról" van szó, hanem ősi jogszokásról. Ha az elitelt például kegyelemben részesül, házáat a közösség építi fel újból. A hadba és gyűlésbe hívásnak archaikus közösségi kényszer jellege van. A hadba szólítás formája a véres kard körülhordozása, ami e korban csak is a székelyeknél volt szokásban. - Nyugodtan fogalmazhatott volna ugyanis, hogy a székelyeknél még szokásban volt. A kardon a vérnyom egyébként nem a vést jelezte, hanem a szkita törvény szerint azt a fenyegetést, hogy aki nem vonul hadba, vérével lakol. -

Vagy én vagyok értetlen, vagy a dolog érthetetlen, de Kézainak Oláh és Verancsics tudósításához tartalmilag hasonló állításait mégis külföldi átvételnek tekinti Szűcs Jenő.

Ott van pedig a hazai példa a Mátyás király által 1463-ban megerősített székely szabályzatban. Benne van a táborozási kötelezettség, az ítéletnem, "aki a hívásra össze nem gyűlt, fejét veszítse." Verancsics a hadi-jelről is tud: kürttel adják.

A Csiki Székely Krónikát általában hamisítványnak tartják. Ez írásomhoz szükséges bűvárkodásomban azonban megtanultam tisztelni Szabó Károly véleményeit, ő pedig azt állítja, hogy görög nyelvű töredékes részletei alapján, nem koholmány (90). A Csiki Székely Krónikát 1533-ban az őrségi székely Sándor család irományaiból szerkesztették. A Krónika 1796-ban került elő. Egy 1695-ben készült másolatból Kilyéni Székely Mihály adta közre, s 1818-ban Aranka György fordította magyarra. Mármost a Krónika 6. pontjában ez olvasható: "ki a fő rovóban /az eredeti szövegben rabonbán/ áldozatára /nemzeti közgyűlés/ meg nem jelenik, ketté vágassék."

Kézainál ez a szkita törvénykezés módja. De miért is ne lehetne? A kard különben is egyedülállóan szkita szimbólum, kultikus módon is /hegyével földből kifelé álló kard, ilyen Attila Isten kardja is./. De gondolkodjunk egészen hétköznapien: a kivégzést egyik népnek sem kell eltanulnia a másiktól. Móját valóban átvehetik, s át is veszik /gillotint stb./. De miért vették volna át a "kardosak" a "tőrös" rómaiaktól büntetőeszközként a kardot? Szent Istvánnak is egyik legszigorubb törvénye a "kardot rántók" ellen szól.

Ám Szűcs Jenőt a keleti szteppéről eredő lovas, kardos magyar nép hagyománya nem elégíti ki: "A lex Scitica ötlete nem ugyancsak római jogi ismeretek hun-szkita köntösbe való öltöztetése-e? A feltevés nagyon kézenfekvő". Ezután bizonyít a római líktorok /már említett/ kikiáltó szerepével.

Irgalmatlan meglepetés lehet itt még egyszer, ha a korban messzebbi, például perzsa- parthus- mész- szumir- akkád egybevetéseket is tudománnyá kényszerül majd avatni a magyar tudósvilág, s felfigyel például Padányi állítására, ki az onoguroknál, bolgároknál és kazároknál /besenyőknél is/ meglevő gyula méltóságnév "fáklya" nyelvi jelentését úgy veti egybe a római líktor, hasonló jelentésű fogalmával, hogy az a rómaiaknál etruszk átvétel. Ugyanigy a vesszőnyaláb, a "gyula-jelvény", amelyet bizonyos alkalmakkor - írja Padányi - a gyula a kagán előtt meggyújtott és elégetett (91).

A tudósnak is kiváló Arany János e sorai: "Örömmel a máglyát a Gyula meggyújtá, Láng lobogó lelkét nagy egekre nyújtá", nemcsak stilbravúr-

járól tanuskodnak, hanem a gyula-kultusz felfogásáról és ismeretéről is. Igen valószínűnek tartom, hogy ebben Ipolyi Arnold munkásságára is támaszkodhatott (92), aki a Gyula nevet papnemzetségi, papcsaládi névnek gondolta. A Gyula tüztiszteleti papi hivatal viselhetett. A Gyula szó gyökének származékai igen meggyőzően szólnak emellett: gyúl, faggyú, ál-gyú, gyu-fa, ki-, meg-, fel-gyújt. De ilyenek, a tüztiszteleti gyűlésekkel összefüghetően a gyü-lés, gyu-lás. Vagy megtalálható a nagyobb számú szarvasmarha őrizőjének nevében is: gulyás, az összehengerelt hó nevében: hó-gulya.

Mit szaporítsam? Németh Gyula, a Baskiriában még fellelt magyar törzsnevekről írott tanulmányában (93) Pais Dezsőre /P.D.1931./ hivatkozva írja, hogy a magyar gyulá-nak megfelelő török yula szó nyelvi jelentése is a "fáklyára, fényre megy vissza".

A tanulmány elsősorban a Kézai hármastételnek /kettébe vágatás, veszett állapot, szolgaság/ francia és olasz hatásait nyomozza.

Ime a költemény-sugárzású hasonlítás: " az 1211 után keletkezett Chanson de Gui de Burgogne szövegében bukkan fel először a példa, hogy midőn Nagy Károly már három évtizede harcolt a mórok ellen, emberei- nek egy része, szám szerint 4700 fegyveres, otthagya a hadat. Büntetésük az lett, hogy ők és összes utódaik szolgaságra vettek. Később ez úgy módosul tovább, a XIII. század folyamán, hogy a gyávák, akik megtagadták a hadba vonulást. E történet bekerült a francia jogszokás-gyűjtemények legnevezetesebbikébe, Philippe De Beaumanoir /1279-1282 közt írt/művébe."

Figyeljük a szoros "szinkront", mert ez már valóban az, akárcsak egy magyar hangú olasz-francia kooperáció.

Erősítésül említi Szücs Jenő a valóság-hűség bizonyosságául, hogy " 1315-ben X. Lajos biztosakat küldött ki a jobbágyok /serfs/ jogállapotainak kivizsgálására, s a rendelet a szolgaság eredetét az elődök büntetésében, gáztetésében jelölte meg."

S hogy jön mindehhez Kézai? "Ötletének forrása az a gondolati anyag volt, amelynek a francia mű is csak kompilációja. Ismerjük, hogy Burgundián végigutazott, ott ahol ez az elmélet első irodalmi megfogalmazását érte el a század elején." " A kiegészítést Itália adta hozzá. A háromféle ítélet...megfelel annak a háromféle büntetési módnak, amellyel a római jog szerint a közbüntényeket sújtották"... "Minden jel szerint Pádovában tanult. A francia eredetű motívum tehát szabályos római jogi keretbe nyert." /Szücs Jenő idéztem./

A példa hazai alkalmazásakor egy igen lényeges jogi ténybe azonban ismételtelen belebotlik a hasonlítás. "Beaumanoirnál a teória fókuszában a rois de France áll, Kézainál az elméleti alátámasztás az önigazító com-

munitas." " A francia parancsot a király adja ki, a hun ítéletet a közönség hozza." Szücs elegáns könnyedséggel tünteti el a különben áthidalhatatlan különbséget: "Mindazonáltal nem a szövegpárhuzamok a döntőek, Kézai szuverén módon kezelte forrásait. Sehol sem másolt."

Nolám. Ez a "fantasztikus koholmány-gyuró" szuverén is tudott lenni?

Ugy gondolom, kézen fekvő abból a természetes következtetésből kiindulni, hogy valamiféle saját kifejteti ítélkezési formának, jogalkotásnak a hunoknál is kellett lennie. Elvégre birodalmuk 800 esztendeig állt fenn. A hadi vétkekre pedig, ugyyszólván szüntelen hadi mozgásban levő népként, bizonyára érzékenyek voltak. Erre biztos adataink is vannak. A bizánci császárral való alkudozásban, 443-ban Attila egyik fő követelése, hogy a hun szökevényeket adják ki. A catalanaumi ütközet legfőbb politikai előzménye is az alattvalóinak tartott, Galliába "szökött" vizigótok megbüntetésének szándéka volt.

A legkülönb példát azonban maga Kézai szolgáltatja: " A sereg harmadik csapata pedig, mely Miramammona ellen volt rendelve, a késelelem miatt a csatában nem vehetvén részt, Ethele haláláig a katalaunok közt maradt s végre Katalaunia lakosaivá lett." Nem kétséges, hogy féltek hazamenni.

Az esetleges szerzői ellenvetésre, hogy nem a hunok tényleges viszonyait elemzi, hanem Kézai állításainak forrásait, nem látok okot arra, hogy Kézainak ne lettek volna a hunokról tényleges hazai hallomásai, ismeretei. "Azt én igazán tudom", mondja előbeszédében történetükről s valóban megőrzött számunkra olyan adatokat, tényeket, amelyeknek külföldi forrásokban semmi nyomuk. Ime egy ilyen példa: "...őrsze-meit a világ négy része felé szétosztván. Örseinek ugyanis első csapata Sicambriától kezdve sorjában, a mennyire egyik kiáltása a másikig elhallhatott, Németország Colonia /Köln/ városáig szokott vala éjjel nappal állani, a másik Litváig, a harmadik a Don folyó partján, a negyedik Jadradalmatiai városig állomásoz vala, kiknek riadó szavából a világ négyrésze megtudhatta, mit csinál Ethele, vagy milyen táborozással foglalkozik."

Aladár, Csaba, Bendegúz neve is csak nálunk ismeretes, ugyszintén a turulos címer, de maga a székel eredet is; ily nevű népről a külföldiek még csak nem is tudnak. A példákat még sorolhatnám.

A francia jogforrás alfajaként említett 4700 katona szolgáivá taszításával kapcsolatban viszont el kell időznünk Nagy Károly személyénél. Tudomás van róla (94), hogy Martell Karulu, a frank császár, Karulu Magnus nagyapja, házasságon kívül született, s ismeretlen anyja környezetében nőtt fel. A Karulu név tipikusan törökös név, az a jelentése: "fekete ölyv". A Karoling családi totem s későbbiekben címer egy

fekete ragadozó madár. Ez maga is feltűnő, mert a germán népeknél a totemállat általában négylábú. A ragadozó madarak, a gyorsaság és a hirtelen támadás szimbólumai, a "turáni" népek szokásos totemállatai.

Karulu Magnus-nak, a császárnak nevét a német tudomány tévesen fordítja "Nagy Károlynak", mert a középkorban divatos Magnus nevet Karulu pogány neve miatt kapta s nem jelzőként, hanem keresztnévként.

A mi I. Géza - pontosabb fonetikával Gyécsa - királyunk pogány neve miatt második névként szintén a Magnus nevet kapta.

Nincs szándékomban Szücs Jenő francia eredetüként említett példáját az anyai ágon hun vagy avar eredetűnek gondolható Martell Karulu, illetve unokája Karulu Magnus személye kapcsán egyedüli hun eljárásra visszavezetni. Nincs is szükség ilyen szálú bizonyításra, hiszen a hun hatások, különösen a katonai vonatkozásúak oly kiterjedtek voltak a IV-V. századtól Európában, hogy ebbe még származási magyarázatok is beleférhetnek.

A hatásokat elsősorban és mindenekfelett a keletről hozott előzményekben kell keresnünk. Egyáltalán, mi szükség eleve kételkedni Kézai állításában, hogy ő az ősi szokásokat és hagyományokat írta meg.

Amit Bartha Antaltól idéztem (95), hogy " a kazár kagánnak mindenekelőtt joga volt a hadjáratok alkalmával gyávának bizonyult főembereit zord büntetéssel sújtani; életüket vehette, családjukat nyílt árverésen eladhatta, vagyonukat elkobozhatta", Kézai igazát erősíti.

Az pedig, hogy " családjukat nyilvános árverésen eladhatta", tehát a szabadból hadivétekért rabszolgát csinálhatott, olyan bizonyíték keletről hozott előzményre - a magyarok a kazár szövetségbe beletartoztak, hogy minden további disputát feleslegessé tesz.

A Mongolok titkos története (96) c. szenzációs írás is arról győzhet meg bennünket, hogy azoknak a keleti lovas civilizációknak, amelyekbe a magyar is beletartozott, a hadászatban, törvénykezésben, társadalomszervezésben, ugyanígy a vallás élésében és közösségi megnyilvánításában olyannyira közös és tartósan fennmaradó, szakrális jellegű és erejű szokásrendszerük volt, amelyhez egymáshoz hasonlóságban fogható egyezések napjainkban például az európai civilizációba tartozó országok között találhatók meg.

Íme a hadivétek súlya és büntetése, amelyre Szücs csak nyugaton keres és lel fel példát, a mongoloknál /Képes Géza ford./:

"Vad vihar vághat, de gyűlésről

Vagy eső verhet; a találkozásra el nem késünk."

Majd: Toluj hűségnyilatkozata Öödej mellett: "hitem meg nem szegem, hadból nem hiányzom, Hosszu hadra kelek, ha kell, Harcolok érte rövid tusában.

Kézai szkita törvényének /hadi vétekben/ a mása: "Aki közülünk kihuzza magát a kötelességből, azt a másik keresztül hasítja. Aki közülünk visszamaradna, a másik a sarkát levágja."

Ipolyi Arnold a lex scitica a szkita törvény alkalmazását bizonyosnak tartja a székelyeknél. A rabonbáni nagy áldozatok idején tartattak azok a nemzeti gyűlések, amelyeken a törvényszegők és gonosztevők ellen ítéleztek. Az ítéletet a gyűlés színe előtt hajtották végre. A feljegyzések szerint a büntetés helyén, az áldozat és gyűlés helyétől napkeletre fekvő völgyben - írja Ipolyi - épült volna egy kis falu, melynek neve máig: Kinos.

Kézai szkita törvényének nyugatinak vélt átvétele tetszetős kombinációnál nem egyéb.

Nem látom szükségét, miért kell lecsepegni a korabeli magyar értelmiséget is?: "Nagy tévedés lenne...azt a következtetést leszűrni, hogy Kézai Simon mester fantasztikus hun történetében a kor európai színvonalán mozgó teoretikusnak bizonyult. Tulajdonképpen ebben a vonatkozásban is ugyanolyan találékony, ötletdus, de kissé félművelt és fantasztia írónak mutatkozik, mint a hun történet epikai képtelenségeinek összehordásában, amitől egyfajta zsenialitás mégsem tagadható meg. Egyébként mondanivalója aligha is találhatott volna utat azokhoz, akiknek intellektuális teherbirása többet nem is viselt el: a magyar nemességhez."

Mit gondolhat vajon a szerző, hány példányban készült a Gesta? Any nyiban bizonyosan nem, mint a közcélu és rendeltetésű Aranybulla, s abból is csak hetet írtak.

Nos, igen sok műveltnak számító írástudó ember volt már ekkor a hazában, sokkal több, mint ahányan egyáltalán hozzájuthattak a Krónikához. Tekintélyes volt már ekkor a különböző hivatalbeliek száma is, erre vall, hogy a tisztségeket évente váltogatták, kellett is reá embernek lennie.

Megintcsak a mindig-mindig való kettősség ebben a Szücs-féle szemléletben: ha a nyugati átvételhez szüksége van művelt főre, akkor nagyon is van, tud könyvtárakkal is dicsekedni, Azo Summájával például, de ha a Kézai írását jellemzi, akkor már az olvasói szintjét is azon nyomban le kell szállítania. Szögletes gondolkodású ember volna?

Ahogy pedig a nemesség fogalmát használja, az teljességgel történelmietlen.

Molnár Eriknek tán csak elhiszi, hogy ez még korántsem az a réteg, ahogyan Verbóczi fogalmazza, s amilyennek Petőfi Pálban megverseli. A felbomló Szent István-i vármegye jobbágysai és szolgálonépei, az egyházi szolgák s mindenféle hivatalbeliek érdekeikben azonosuló, lazán kiformalódó valamiféle új rétege ez, amely történelmileg feltétlenül haladó.

"A 13. század elejétől kezdve a kisebb nemesség harca a nagybirtokosok ellen, párhuzamosan a falusi osztályharc, szintén kiélesedett", írja Molnár Erik.

Majd továbbá: "1307-1308-ban a nemesekről általánosságban megállapítják, hogy szolgaságban, a zsarnok nagybirtokosoknak szolgálnak".

Ily sanyaru helyzetük tudásában, hagyjuk meg nekik legalább az értelmességüket, hátha meg is volt. Ezt Freisingeni Ottó sem tagadta meg, még a szerző nagyszerű pádovai és bolognai hatásától érintetlen, százötven évvel korábbi, tehát "műveletlenebb" vezető értelmiségeinktől sem. Pedig ez a püspök azután igen elfogult volt velünk szemben, de csak a fizimiskánk nem tetszett neki: "a magyarok torzképűek, emberi szörnyek".

Hanem, ami a fejben van: "Abban a görögök gondosságát követik, hogy gyakori és hosszú tanácskozás nélkül semmi nagyobb dologhoz nem fognak... Királyuk udvarába az országnagyok mindegyike magával viszi székét, s ott gondosan értekeznek országuk ügyeiről, ezt teszik saját lakjaikban is a télen át." /A püspök feljegyzése 1147-ből való./

A tanulmány natio-elméletének egyik fő argumentuma, hogy a natio szót, fogalmat tizenháromszor írta le Kézai.

"Kézai és a hun történet előtt egyedül Rogerius /nagyvárad püspök, a tatárjárás megírója/ az a kivétel, amely "erősíti a szabályt", amennyiben nála olvasható ez a szövegrész:... Hungarica natio...".

Döntsék el a hozzá értőbbek a rogeriusi natio fogalmi egyezését vagy különbözőségét a Kézaiétól, mindenesetre az akkori magyar nyelvben is megvolt és használt nemzet szónak átvétel nélküli természetes latin szinonimáját látom a Kézai e szavában.

Magyar olvasónak különben az irodalmi irányzatok magyarázataiban is ismerősek az utánzó átvételek mellett kardoskodó értelmezők hasonló érvei. Elegendő a Baudlaire-Ady, Beranger-Petőfi párhuzamokra gondolni, például, Viszont, hogy a hazai atmoszféra szülte e költőket, ahhoz kétség nem férhet. Az eddigi legtöbb állítással szemben - úgy gondolom - ezt Kézai mesterünk esetében is sikerült bizonyítanom.

Történelem és politika a honfoglalástól Kézai koráig

"Igazságos törvényekkel kormányoztatnak". (Theophylactus Simocatta az 530-as évekből).

"... Első fejük az Árpádész (Árpád) nemzetségéből származó archon, következés szerint, és két másik, a gúlász és a karkhász, kik bírói tiszteletet viselnek. S van mindenik nemzetségnek archona. Gúlász és karkhász nem tulajdonnév, hanem méltóság, Árpádésznek, Turkia nagy archonának négy fia volt... Meghalt Tebelész (Tevel) s van Termatzusz (Tormás) nevű fia, ki minap tért vissza vendégbarátunkkal, Bultzusszal (Bulcsu), Turkia harmadik archonával és karkhászával. Bultzusz karkhász fia Kálésznek (Kál), a karkhásznak, Kálész tulajdonnév, a karkhász pedig méltoságnév, valamint a gúlász is, amely nagyobb a karkhásznál." (B. Konst.: De Adm. Imp.)

"Az egész telet az ifjaknak fegyverben gyakorlásával, fegyvergyártással és nyilköszörléssel töltik." ... "Férfiasan küzdve elesni nem halál, hanem élet. Atyáinktól örökölt jó húrunket és nevünkét gyermekeinknek is fenn fogjuk tartani." (Igy buzdították magukat a brentai ütközet előtt. - Liutprand: Antapadosis Lib. II. Cap. V.)

"Mi a nagy Isten bosszúja vagyunk, ki minket ostorul rendelt ti reátok, mert azonnal a ti rabjaitokká leszünk, mihelyt ti-teket üldözni megszűnünk." (Bajor krónika a Lech-mezőn elfogott vezérek nyilatkozatáról, Szalay L.: Mg. Tört.)

"A keresztény foglyok szabadon bocsátásába az "egész község" nem adta megegyezését". (Aloldus, Kézai, Turóczy - az augsburgi csata után - a pápa kívánságának nemzetgyűlési tárgyalásáról)

"A háborúk zavarai közeledtével, midőn a németek és magyarok közt nagy lázadás támadt, különösen pedig midőn a polgárháború által szorongattattam és a sümegi vármegye engem királyi székemről letaszítani igyekezett." (Istvánnak, a panonhalmi apátságnak 1001-ben adott adományleveléből)

"Az Altaichi Évkönyvek is commune conciliumot, nemzetgyűlést mondanak, például 1041-ben, Péter elűzése után." (Závodszy Levente: A Szt. I., Szt. L. és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai, Bp. 1904.)

"Gondatlan viselkedéssel Szent Pétert igen megbántottad, mert tudhatod, hogy M-g a római szentegyház tulajdona, melyet István király minden joga és hatalmával Szent Péternek adott; te pedig Péter országát a német királytól hűbérül fogadtad; s ezért csak úgy reménylheted jóakaratomkat, ha országodat apostoli adománynak ismered el." (VII. Gergely levele Salamonhoz - 1074 -)

"III. Honoriusnak tudtára esett, hogy M-ban közelebb az határoztatott, hogy a nép a király jelenlétében évenként kétszer összegyűljön s ott a gyűlevész sokaság súlyos és jogtalan dolgokat szokott követelni, hogy a gyűlöltségnagyok és nemesek hivatalaiktól megfosztassanak és száműztetvén, jószágaik a nép közt elosztassanak. Ha a király e követeléseket teljesíti, az igazságot sérti, ha megtagadja, saját és övéi személyének veszélyétől tart; meghagyja tehát némely főpapoknak, bírják rá a sokaságot, hogy a király koronája vagy a főemberek személye ellen, a törvény útja kikerülésével, semmit ne merényeljen." (Pápai tiltakozás 1222. dec. 17-én az Aranybulla határozatai ellen. Dr. Kerékgyártó Árpád: Hazánk évlapjai, Bp. 1945.)

"A pápa figyelmeztette IV. Lászlót, hogy háromszoros esküt tett, jelesen a harmadikat magyar szokás szerint". (Dr. Kerékgyártó Árpád: A műveltség fejl. M-on, I.k. Bp. 1880.)

"Kun László a nagybirtokosokkal szemben már többé-kevésbé határozottan a középbirtokosokban és a nemesi megyékben keresett támaszt. Alatta a székesfehérvári törvénykező napok alakulnak át országgyűléssé, melyekre a nemességet is meghívják (1279, 1286) ... Udvari papjának, Kézainak "közösségi" elmélete a király és a kisebb nemesség szövetségét fejezi ki a nagybirtokosok ellen." (Molnár Erik: A magyar társadalom története az Árpádkortól Mohácsig, Szikra, Bp. 1949.)

A Duna medencében Kézai koráig eltelt négy évszázad történelmét és politikáját, egészen szűk mederben tartva, kizárólag a hun-krónika közjogi tartalmu közléseinek az igazolhatósága érdekében igyekszem megközelíteni. Szücs Jenővel ellentétben, én ugyanis semmiképpen sem tekintem Kézait találékony ideológusnak, aki valóságot konstruál eszméihez. Krónikásnak látom őt, akinek ugyszólván személytelenné válva, közlendői vannak, s ha e valósággal tárgyas nézőpontja ellenére, mégis feltűnnek, vagy feltűnhetnek nála más krónikásainktól őt megkülönböztető egyéni vonások, szemléletbeli különbségek, ez inkább csak arra vall, hogy egy más korszaknak volt a gyermeke.

Különös dolog például, hogy a magyar régmúltat valóban öncélúan ideologizáló tanulmány szerző éppen azon a Kézain veri el a port, a későbbi magyar nemesség mitoszának a kifundálásáért, aki -ha egyáltalán helyén való ez a jelző- százszor demokratább volt a Szent István kora utáni nyugati hatású egyházas-főuras, királyi diktatórikus szemléletét a multa is visszavetítő Anonymusnál. Mert Kézainak éppen hogy érdeme az, hogy képes volt a királyság előtti föderatív törzsi szerkezetű magyar állam igazgatási gépezetét szemléletbeli torzítások nélkül felfogni, s róla a képet, nekünk maiaknak is továbbítani.

Hogy a cancellista Kézainak milyen anyag állt a rendelkezésére, azt részleteiben sajnos nem tudjuk. A korát megelőző hazai belső viszonyok megismeréséhez azonban szinte bizonyos, hogy hazai írott forrásokra támaszkodott. Erre vall a hazai évkönyvekre /liber Cronicarum/ való többszöri hivatkozása.

Ha a vezérkori magyar társadalmat magunk elé képzeljük, legelsőként érzékelnünk kell azt a meglepő dinamizmust, amellyel a honfoglalók az országot birtokba vették, s kifelé és befelé egyaránt, szinte fölényes erővel és biztonsággal megtartották. Nem valószínű, hogy tévedek, ha az őket nemcsak katonailag, de társadalomként is egybetartó nagy kohézió szervezeti, közösségi-lelki erőforrását az országhatárig megtett mérhetetlen nagy ut során kialakult egymásrataltsághoz, egybeforrottsághoz és mély népi szolidaritásban is látom. E nagy közösségi fegyelemben vallási-világnézeti tartalmak és kiterjedt törvénykezési szokások, törvényszabta társadalmi fegyelem szintén bennrejeletek.

A bennünket most elsősorban érdeklő kormányzási formáról egyértelműen azt mondhatjuk, hogy minden bővebb krónikánk tudósításából kitesszik az "ország-község" legfőbb tekintélye és közjogi szerepe. Valahányszor az egész országot érintő közügy vetődött fel, a nemzet nevében közgyűlést hirdettek, s ez döntött. Turóczy ezt egyenesen úgy fogalmazza, hogy az államot általában illető ügyekben az országgözség döntött.

Anonymus felsorolása szerint ilyen alkalom volt /ő a Volgán tulra teszi/ Álmos vezérré választásakor, a 34 napig tartott Pusztaszeren, Árpád halála után, a 13 éves Zsolt vezérré s az alája rendelt országbírák, továbbá Taksony választásakor, illetve az István legendák szerint, midőn Géza fiát, Istvánt "köztanácskozás végzéséből" a nép uralkodójává emelte.

Nemzetgyűlést tartottak az augsburgi vereség után, ekkor itélték el több renden a megcsonkítva hazaküldött 7 magyart, továbbá amikor IV. Benedek pápa kívánságát tárgyalták, s a keresztény foglyok szabadon bocsátásához "az egész község" nem adta megegyezését. Ezekről tudunk. A krónikások szerint ezeket az országos tanácskozásokat vérbe mártott kard körülhordásával "Isten és a nép nevében" hirdették meg.

A bizánci császár Árpád és fejedelemmé választott leszármazottai után méltósági sorrendben két bírói tisztelet emlit, a gúlász-t és a karkász-t. A magyar kutatók legáltalánosabb véleménye az előbbiben látja a gyűlést /országgözség stb./, a paptisztségi Gyula méltósággal együtt értve, a másikban a kárkán /Kézainál a Kádár nevezetű bíró/ tisztségét.

Ipolyi Arnold /Papok a pogány magyaroknál/ feltétlenül hitelesnek tartja a magyar krónikásoknak /B. Konstantin által is megerősített/ a bírói tisztről szóló tudósítását. Működésük nyoma, emléke több szavunkban is megőrződött: kár, kár-vallás, kár-hozat. A bíró ítélete egyenlő volt a világi és vallási bünhődéssel, mert papbírói ítélet is volt egyben. A szer is világi törvény volt, de vallási tény és szolgálat is, e jellegét őrző szer-tartás szavunk.

Ipolyi Kézainak azt az állítását, hogy az egész nemzet egyenjogu volt, s csupán a szkita törvény büntetése nyomán válhatott szolgává, a korábban egyenjogu, kitűnő jogvédő irányzatnak, egy határozottabb és szabadabb nemzeti jogszerkezet kifejtésének tekinti. Későbbi fejlemény is lehet -szereinte- az etelközi alaptörvénynél, amely csak a fejedelem és a nemzetségfők közötti szerződést foglalta pontokba. Erre vall az a jogi többlet, hogy a bíró törvénytelen ítéletét a "község" megsemmisíthette, s a bírót tisztségéből el is bocsáthatta. E jogkiterjesztés -ugy véli- vagy már Pusztaszeren, vagy Zsolt idejében mehetett végbe, amikor "igazgatókat", a császár fogalmazásában "archonokat" neveztek ki kormányzókul.

Podhadraczký József, több krónikánk sajtó alá rendezője, a Budai Krónika fordítója, ez a csodálatos nyelvtelhetségű ember /ma teljesen elhallgat-

juk munkásságát, életében se sok jó érte, Franciaországba vándorolt ki s ott is halt meg/ a perzsa kad-har /pap/ és dawar, dawer /bíró/ szavakkal vetette egybe Kádár és Nádor szavunkat /Bartal a karchas bíró hivatalában a nádori méltóság csiráját látja/. Felvetődött már összehasonlításként a török kádi /bíró/ rokon hangzású fogalma is. Jóleső meglepetéssel olvasom Bartha Antal 1973-ban megjelent könyvében, hogy a kazároknál a harmadik méltóság a "kundur hákán" volt; jelentése döntőbíró.

Igen valószínű, hogy az országgözség hatalmi jogköre is a vezérkorban kristályosodott ki, s talán éppen a kiskori Zsolt idejében. Mindenestre legfőbb közjogi testületi hatásköre és szerepe alapján elfogadhatónak kell tartanunk Kézai állítását, hogy halálbüntetést szabtak ki az országgözség fensége ellen elkövetett bűnökre: "Ha valaki az országgözség parancsát megvetette, helyes okát nem tudván adni, az olyat a szkita törvény karddal vágatta ketté, vagy veszett állapotoknak tette ki, vagy a köznép szolgaságába vetette."

A veszett állapotoknak való kitétel jelenthette az ütközetek nehéz pontjain való próbatételt, de más források szerint a vezérkorban még igen gyakori száműzetést is. Ez utóbbit találta általánosabbnak Strabon is a kaukázusi népeknél.

A törzsek föderációja felett legfőbb tekintélyül és irányítóul elfogadott nemzetgyűlésben /országgözség/ én imponáló politikai önmérsékletet látnak. Ha fogalmazhatok így, a magyar vezérek nem estek a hatalom kizárólagos megragadásának abba a "hibájába", amelybe a nyugattal érintkezés már első évtizedeiben Attila is és Baján is. E politikai gyakorlatokkal egyben olyan közjogi, államszervezési és vezetési igényt plántáltak bele a magyar társadalomba, amely mintegy előképként, kollektív ősemlekezésül minden tulzó, vagy visszaéléses, balkezes ügyintézésű királykorunkban, megoldási módul, régen bevált rendező elvként visszahozható volt. A királyi tekintély csak István után vált minden jog forrásává az államban. Ezt jelzi, hogy a vezérek korában a nemzetgyűlés hatalmát, fenségét sértőre volt halálbüntetés, ettől fogva a király méltósága és személye ellen vétőkre; a király rágalmozója szintén életével lakolt.

Jogi érdekesség, hogy a Taksony idejében "hét magyarkák" elleni országgözségi határozatot a Szent István utáni törvényhozás is meghagyta. Bartal Györgynek az a véleménye, hogy három évszázad múlva ugyane törvény alapján bánt el az országgyűlés Kaplyon Andrással, aki IV. Lászlót, a koronázott királyt megütötte. Nem sokkal ezután viszont az idegenből jött Róbert Károly a király elleni vétség megtorlásában a "Lex regia", a római jog elveiből indult ki, s kegyetlenül bánt el Zách Bódoggal és egész családjával.

Próbálok látni Kézai igazán mellett a vezérkori közjog és méltóságviselőnek későbbi felbukkanását, helyesebben visszatérését. Ilyen jelenségre

két nagy folyamatot látok: a Szent István halála utáni, lényegében intervallumos időt, és a már az Aranybullával megkezdődő, de a tatárhadjáratot követően a század utolsó harmadában széles fronton kibontakozó, a vezérkor hatását tükröző népképviselési mozgolódásokat.

Az Altaichi Évkönyvek-ből vett idézet tanúsítja, hogy 1041-ben volt commune concilium, országgözség, nemzetgyűlés. A krónikás ezt a "visszaeső" politikai korszakot 1046-ban is így jellemzi: "Magyarország nemesei Csanádra gyűltek és ott országgyűlést tartottak . . . országnagyok, Viske, Bua és Bukna a csanádi gyűlésből Szár László fiajért küldenek Oroszországba". 1047-ből: "Midőn Endre és Levente Ujvárhoz érkeztek, melyet Aba király épített, az egész magyar nép csoportosan tódult hozzájuk és makacsul kérte, hogy engedjék meg az egész népnek pogány vallás szerint élni. S megengedték, hogy szívük kívánsága szerint menjenek és vesszenek el ősapáik tévelygéseiben, mert különben nem harcoltak volna Péter ellen. Egy Vata nevezetű Belus várából ajánlá magát legelsőben a magyarok közül az ördögöknek, fejét megnyirván és hajából üstököt eresztvén alá pogány módra. . . . Ezen Vata biztatására az egész nép az ördögöknek áldozta magát és kezdenek lóhúst enni s a leggonoszabb bűnöket mivelti."

Szent László III. dekrétumának 2. törvényéből tudjuk, hogy I. Endre és Béla herceg idejében a Karchas bírói tiszt szintén feléledt: "Megparancsoljuk azt is, . . . , hogy ha valaki András király és Béla herceg ideje és Karchas nevezetű bíró összeírása óta a várkatonák, avagy azok közül, akiket "ewnek" /innenek, szolgálknak/ mondanak, valakit avagy rabszolgákat tart vissza magánál...".

A nádori címről is ebben a korszakban, 1041-ben /Aba comes palatii/, illetve 1055-ben /Zache comes palatii/ tételik említés. Ez utóbbi /I. Endre oklevele/ emliti Kupa judex-et is. A Szent István-felnégyelt Koppány /Kupa/ nemzetségi jogu bírói hatalma ugyancsak ismét erőre kapott volna?

Szinte fantasztikus, hogy a nádori hatáskör visszaállításáért és kiterjesztéséért milyen közjogi erőfeszítések vannak évszázadokon át. Az Aranybulla 14. pontja például a nádort régi hatáskörébe helyezi vissza. Albert feléleszti a nádorválasztás jogát, mint a vezérkorban. Ő mindenbe belement, amit a köznemesség elébe tett. A Zsigmond alatti nádori cikkelyek is arról tanuskodnak, hogy engednie kellett a nemzeti közakaratnak, s hogy ne szaladjunk előre a XIX. századi reformkorszakig, s Kossuth forradalmának előestéjéig, csak Bocskai-ig idézzünk: ő az 1608-as bécsi békében kiharcolta a nádorválasztás elrendelését.

Egyébként szó sincs arról, hogy ez a közjogi igény valamely lebegő közszellem koronkénti kísértése lett volna. Az Aranybullát megelőző évszázadban például, 1114-1205-ig 91 év alatt 9 uralkodó jutott a királyi székbe. A kilenc közül kettő bitorló, négy pedig kiskoru volt. Csak hárman

léptek felserdült korban a hatalomba, de ezek is a 25 éves kornál fiatalabak voltak. S az egy III. Bélát kivéve, mindnyájuk 33 éves kora előtt halt meg. A királyság intézménye, amely felszámolta a korábbi népképviselőtes formát, mai szóval egyszemélyi fensőbbségénél fogva, a gyenge és alkalmatlan uralkodók alatt kiszolgáltatta a nemzetet a legbizonytalanabb helyzeteknek. Mögötte és mellette egyetlen fikszt pont volt, az egyházi hierarchia, ez azonban világpolitikájának rendelte alá a belső érdekeket, így például II. Endre alatt az erőltetett keresztes hadjáratral anyagilag és erkölcsileg teljesen alámerítette a királyi tekintélyt és uralmi képességet. A nádori hatáskör így módon folytonossági és biztonság teremtő lehetőségnek ígérkezett, a tulságosan erős kezű és a gyenge uralkodókkal szemben egyaránt. A bartali politikai víziót, a pártusok /csak mellékesen jegyzem meg, hogy Kleopátra -Plutarchos szerint- a héber, arab, szír mellett a parthus és mész követekkel is saját anyanyelvükön tárgyalt /, a hunok, avarok második emberéről, nálunk az ennek megfelelő nádori tisztségről, politikai realitásnak lehet tekinteni.

Szücs Jenő, ahol csak teheti -hogy enyhén fogalmazzak-belecsip Kézai-ba. Ezt mondja például: "Külön jellemző irónkra, hogy... hűbértokokról szól, egy Magyarországon nem létező hűbérviszonyt konstituálva, hogy minél hűvebben "rendezze" el a magyar valóságot az európai modell szerint." Bartal "széles háta" mögül visszaszólva, hadd hívjam fel a figyelmét rá, hogy "IV. Béla idejében gyakrabban használják a hűbér szót." Nézzem már utána, hátha itt sem csak modellekedik ez a Kézai.

Nem Pallas Athene-ként pattant ki fejéből a nemesség fogalma sem. Mire ezt Kézai a szájára, a tollára vehette, egy folyamatnak a derekán élt a szóval. Az ő századában kezdték a liberi kifejezés helyett a nobiles-t használni: a régi comes és miles címet az urakéval és nemesekével cserélték fel. Ez a nemesség címet azonban inkább még méltóságot jelentett, s kevésbé rendet. A comes-t magát is ötféle értelemben használták, így jelentett például bárót, nagyurat, nádorispánt /comes magnus/. A comes-ek különben a királyok, főpapok kísérei voltak. Még Szent István idejében seniores néven fordulnak elő.

Közelebb jöve a fogalom kikristályosodásáig, az látszik, hogy a XII. században a főpapok a német püspökök példájára egyházaik vitézlőit kezdték nemességnek címezni. Így az 1231. évi oklevélben a veszprémi egyház emberei nobiles, nemesség, a királyi vitézlők azonban még csak szolgálak elnevezésűek.

Kun László anyja, V. István hitvese -akinek Szücs szerint is Kézai udvari papja volt kezdetben- 1272. évi okmányában így emlékezik meg koronázásáról: "A koronának fejünkre tétele napján esküvel ígértük, hogy a nemességnek elődeink által elidegenített jogait vissza fogjuk adni."

Ez a fogadalom az Aranybulla érvényesítésére célozhat. Az udvari

kancellistának ezt kétség kívül képviselnie kellett. Ám az ő nemesi fel-fogása nemcsak korhoz tapadó. Egy másik krónikásunkéhoz hasonlatos, aki tiltakozik az ellen, hogy Vazul nemtelen feleséget vett volna magához, ez "nyilván mende-monda -írja-, mert a Tátonyok anélkül is nemesek és Scythiából-erednek." Vagyis Kézai az óhazából jötteket egyetemlegesen nemesnek tartotta, kivéve, ha a szkita törvény büntetésből lefokozott közülük valakit.

A Molnár Erik szerkesztette Magyarország története ugy is jellemzi Kun László korát, hogy az ő idejében "nagy Attila-kultusz volt". Hogy e megjegyzés csupán a hun-krónikára céloz, vagy egyéb értesülésre is, az nem derül ki a sorokból.

Beér János és Csizmadia Andor már idézett művében /Történelmünk a jogalkotás tükrében/ azt olvashatjuk, hogy a tatárhadjárat után a társadalmi átalakulás meggyorsult. Iránya: a király köré tömörülő középrétegek küzdelme a megerősödött világi és egyházi hierarchiával szemben.

Németh Gyula kitűnő nyögérek tanulmányából viszont azt tudjuk, hogy már IV. Bélának e mongol elnevezésű, valószínű zömében kun katonai kíséret adta meg legfőbb katonai és hatalmi bázisát. Kun László háborúiban szintén, a még nemzetségekre tagolódott kunok a legfőbb katonai erő. Ha ennek a nagyrészt pogány elemnek a hatalom szféráiban való térhódítását egybevetjük az országgyűlés hatalmának újbóli felemelkedésével, megkaphatjuk azt a táptalajt, azt a történelmi atmoszférát, amelyben valóban csak belső indítatásokból -és egyáltalán nem pádovai tanulmányi ismeretek becsempészése céljából- a hun-krónikának meg kellett születnie. Egyetemes országgyűlés volt például 1279-ben.

Fel kell figyelniünk arra is, hogy "IV. László háromszoros esküt tett, a harmadikat magyar szokás szerint". A pápa ezért külön figyelmeztette is. Ez a sokat szidott Kun László törölte el például a Szent Istvántól bevezetett istenítéletet, s nem hagyta meg belőle csak az ősi pogány hittől is elfogadott párbajt.

Az istenítéletben /tüzes vas próbán/ segédkező bilochusok /bilotos, biloky/ tevékenységét már az Aranybulla 2. pontja is korlátozta. E szabad vizsgáló bírók tevékenységéhez sok visszaélés tapadhatott. Ipolyi azon a véleményen van, hogy a pogánykorban a tisztító-tűz szertartás papjai lehettek, de az új rend megnyerhette őket magának: "a régi pogánykori hivatal értelmét veszítette, s az önkény színét vette fel".

Véleményében szófejtésre is épít: a billyog, billog közel jár - mondja - a perzsa láng jelentésű billegh szóhoz. Egyébként a Váradi regestrumból is azt tudjuk, hogy a bilochus előtti megjelenés egyenlő volt a tűzpróbával.

Mind e sok kortörténeti összefüggés alapján is, végül látnunk kell Szűcs Jenő magyarázatát Kézai közösségi /communitas/ "elméletéről".

„A politikai teória új centrális eleme: a Communitas”

"A magyarok nyolc nemzetsége nem alattvalói saját archonai-
knak, hanem szerződésben vannak, hogy a folyók szerint,
amely részen háboru talál kiütni, egymást készséggel segítsék".
(B. Konst.: De Adm. Imp.)

"A magyarok archonaihoz 2 aranyat nyomó pecséttel: Konstan-
tin és Román Krisztust szerető római császárok levele a magya-
rok archonaihoz." (B. Konstantin meghagyása, miképpen intéz-
ze leveleit a keleti császárság M-g törzs-, és fővezéreivel,
De Adm. Imp.)

"A székelység eredetének vita alatt álló kérdése kapcsolatban
van a magyar nemzet őstörténelmével; a székely nemzet ősi
alkotmánya, köz- és magánjoga, mely még a XIV. század kö-
zepén is lényegesen különbözött a Szent István által megalko-
tott magyar királyság alkotmányától, köz- és magánjogától, azt
a kort tükrözi vissza, midőn a magyar nemzet a kereszténység
felvétele s a királyság megalapítása előtt vérségi kormányrend-
szer alatt élt." (Szabó Károly: A régi székelység, 1890. Ko-
lozsvár.)

"Vannak nemes kiváltságolt scitulos-ok az erdélyi részeken,
akik a skytha nép első bejövetelétől fogva ott laknak, s a ki-
ket mi romlott szóval "siculi"-knak nevezünk." (Verbőczy:
Tripartitum, Tars III. Tit. IV.)

"Az adatot szolgáltatató író rendszerint a saját társadalmát tart-
ja szem előtt, s az abban használatos társadalmi megjelölést
használja." (Harmatta János: A hun birodalom felbomlása,
Bp. 1952.)

"Kézainál, a későbbi parlagi szittya-magyar nemesi naciona-
lizmus első találékony ideológusánál különösen érdekes felfe-
teni elméletének nagyon is "kozmpolita" gyökereit."
(Szűcs Jenő: Nemzet és történelem, Bp. 1974.)

E *communitas* fejezetben kellene rejlenie a tanulmány sava-borsának. Valóságos társadalmi, politikai, közjogi formákban és tényekben benne tükröződhetnének a legkifejezőbbben a vélt és sugallt átvételek. Ezzel szemben, mint látni fogjuk, itt áll ellent, rug vissza a legmakacsabbul az Attila kori hun és a vezérkori, illetve XIII. századi magyar társadalom saját valósága és érintett közjoga a "nyugatszinkronos" eszméletörténeti kombinációknak, mert ezek nem átvételeket, hanem szerves, szuverén belső állapotokat, adottságokat kínálnak a vizsgálónak.

A téma tárgyalását négy szál kézbentartásával kíséreltem meg,

Ezek: Kézai tudósítása, a hun társadalom bemutatása, a székely, illetve kun társadalmi valóság felmutatása e korból, s végezetül Szűcs argumentumainak szembesítése.

(Külön hangsúlyoznom kell: e fejezetben nem érvényesítettem a pogánykorszak jogszokásairól fellelhető ismereteket. Ezekről az előzőkben függetlenül szoltam. Ugyesztén nem vonultattam végig azokat a szigorubban politikai, illetve társadalmi-politikai elképzeléseket és megítéléseket, amelyek az előző részben felvázoltam. Szándékosan jártam el így. Alkalmat kaptam ezáltal egy másik, talán spontánabb, esetleg csekélyebb bázisu, de ugyanakkor a találékony kiutkeresésnek jobban beillő megközelítési módra.)

Mindenekelőtt tisztázandó az un. hatodik világkorszak Szűcs szerinti szokatlanul homályos, valósággal sejtelmes, voltaképpen értetlen felfogása.

A hatodik világkorszak: "A középkori időszemléletben ez valami olyasmi, mint az őstörténet lezárása és a történelem kezdete." "Nem valami esetleges véletlen, hogy társadalmi fejtegetéseit /mármint Kézai/ a hun történet kezdetén helyezte el, ahol átlép a hatodik világkorszakba. Az író félreérthetetlenül elárulja, hogy ebben az időszemléletben gondolkodik." Ezeket írja Szűcs Jenő.

Ez nem Kézai időszemlélete. Papi emberként is tartania kellett magát - írott forrásai is ezt tették - a középkorban szokásos hatkorszakos világtörténeti felosztáshoz. A hun és a magyar társadalom bemutatásánál az első öt korszakkal semmit sem kezdhetett. Ime a középkori hatos felosztás: 1. Ádám-tól Noé-ig, 2. Ábrahám-ig, 3. Dávid-ig, 4. A babiloni fogság-ig, 5. Jézus születéséig, 6. Az ezután következő idők.

"Kézai szerint már a hun időkben létezett a nemesség"- írja Szűcs.

A valóságban is létezett.

"A hunok Európában" c. írásából (97) idézem Váczy Péter sorait:

"A hunok politikai szervezete, társadalma is hierarchikusan tagozódik. El sem képzelhető, hogy valaki parancsolhasson a nomád társadalomban, anélkül, hogy nemes ne volna. Az uralomra való képesség ugyanis karizma, mely öröklődik a vérben apáról fiúra. Aki nem nemes és mégis kitűnik a harcban, mint hős /bagatur/ szerepel. Ha nagy hirnévre tesz szert, felemelkedhet a nemesi rendbe. Ilyenkor egy új nemesi dinasztia alapítója."

A hunokról a leghitelesebb, legjobb kutató Priskos rétor bizánci követ és történész. Szerinte Attila apjának, Mondiakusnak /a magyar hagyomány és Kézai szerint is Bendegúz/ volt egy nemzetségjelölő neve is: Balam-ber formában. E diszítő nevek képviselői, viselői, csak szabad, nemes rétegből származhattak. A szó eredete a hunok totemállat ősné, a farkasnak a nevére vezethető vissza. Török-mongol nyelven: buri, bori, boru farkast jelentő szavak.

No most, hadd szolgáljak én is egy "szinkron-hatással", de ezuttal - s nem daczból - keletről nyugatra hatóan. Reynolds, R.L. - López R.S. amerikai szerzők meglátása az, hogy a hun bori-ból, beri-ből alakult szavakból formálódott ki a latinizált "barones", a minden adózástól mentes nemesi rangnak osztályának elnevezése. A német "Freiherr - báró" cím tehát eredetileg egy ázsiai rangjelzésből ered, amelyet a hunok hoztak Európába. Az amerikai szerzők Du Cange középkori latin nyelvű szógyűjteményére is hivatkoznak, amely a "szabad és teljes jogú nemesek" gyakorlati megkülönböztetésére ezt a szót alkalmazza (98).

Priskos rétor nyomán mélyebb vizekre is merészkedhetünk okoskodásunkban. Tőle tudjuk pl. hogy "A hun nagyfejedelem udvarában a szkita királyoknak egész raja nyüzsgött." Vagy: a hunok 395-beli ázsiai harcairól szólva írja a hun hadak vezetőiről: "a királyi szkiták közül származtak és sok nép felett uralkodtak."

A királyi szkiták arról nevezetese, hogy ők már apajogu társadalomban éltek, s emiatt meg is vetették a még anyajogu közösségben élő szkitákat. Azért is tulajdonítják nekik emezekkel szemben a korabeli források a kijelentést: "csak korbáccsal meggyünk ellenük, mert nem méltók a fegyvereinkre."

Akinek az apja ismeretes, az már nembelinek számít, neme van, az nemes. A magyar nemes szó tőszava is a nemzeni, nemzetség tőszava. Ennek kifejezésbeli, tartalmi példáját sem az ugor, sem a török nyelvekben nem találjuk meg. A római patricius is egyenesen olyan embert jelent, aki apától származik.

A nemes szó eredeti használata ily módon a nőági és férfiági leszármazottak közti megkülönböztetés idejére vezethető vissza. - E nagyszerű

gondolatokat Nagy Géza szkita-tanulmányából merítettem.- Mivel pedig a magyar nyelvben a nemesnek a nép az ellentétes fogalma, Budenz szöfejtését fogadja el: a nép jelenése név nélküli nőfiak /nejepi, azaz nő-fi, vagyis nő és férfi egy szóban/.

"A hun történet fikciója értelmében a hatodik világkorszakban a communitas tisztviselőket... választott"- mondatkezdő Szűcs-szavak helyett, lássuk inkább, gunyoros jelzők nélkül, magát a forrást, Kézai szövegét:

"Tehát a világ hatodik korszakában a hunok Scythiában laktokban mint a fővény úgy megszapordván, az Ur hétszázadik esztendejében egybe gyülekezve maguk között kapitányokat, azaz vezéreket, vagy fejedelmeket állítanak." S állítanak magok között egy Kádár nevezetű birót a Torda nemzetségből, ki a köz hadi népet ítélje, a viszálykodók pereit igazítsa, a gonosztevőket, tolvajokat, latrokat büntesse; úgy azonban, hogy ha azon biró mértékletlen ítéletet hozna, a község megsemmisítve visszavonhassa, a vétkes kapitányt és birót letehesse, mikor akarja. Mert azon törvényes szokás a hunok vagy magyarok közt Gyeics vezér, Takson fia idejéig sér tetlenül fen vala tartva."

A Szabó Károly által községnek fordított communitas, közösség fogalom még a következő formában található meg Kézainál: Ethele koronás fejű madarat - magyarul turult - ábrázoló cimeres pajzsáról említi: "Mert ezt a czimert hordták volt magokkal a hunok mindig a hadban Gyeics vezér idejéig, míg magokat községben kormányozták."

Jóval később, a Második könyv 15. pontjában: "Kevés idő multával osztán a magyarok közséje Lélt és Bulcs-ot Németországba küldi..."

Ugyane könyvben a 19.pont alatt: "A magyarok közséje tehát kapitányaival vagy vezéreivel, kiket időnként szokott vala tenni, Gyeics vezér idejéig..."

E lehetséges hivatkozásokon alapszik hát a nagyfüstű tudomány. Lásuk, miként.

A szerzőnek elsősorban az nem mehetett a fejébe, honnan ez a demokratikus izü közjog, benne a választás, letevés, visszahívás, az, hogy maga Attila is elsőb csak kapitány, halála után pedig ismét a communitas váltja fel átmeneti monarchiáját. "Miután a sereg elszéledt /a tárnokvölgyi ütközet után/ a hunok római módra Ethelét teszik magok fölé királlyá; ki is testvérét Budát a Tiszától a Don vizéig különféle idegen nemzetek fejedelmévé és birájává tette. Maga pedig alattvalóival magát hunok királlyának, világ félelmének, Isten ostorának nevezette." /Kézai/

"A communitas-teória forrását illetően a történeti irodalom meglehetősen bizonytalanságban volt. Hazai előzményei nem voltak", írja Szűcs. Nincs már azonban okunk az aggodalomra: "A kulcsot ez esetben is a filológia adja kezünkbe.. Kézai elképzelése szerint a hun kommunális szervezet kisebb részegységeiben, az egyes seregekben is a nagyobb egységgel

analóg önigazgató és korporatív elvek érvényesültek.. Az Egész és a Rész jellegzetes kapcsolata a XIII. század közepén egységes teoretikus keretbe összeálló korporációs tan."

E nagy felismerésre még ráüti a hitelesítés pecsétjét a tekintélyül idézett Otto Gierke: "...általá létrejött a társadalom új fajta eszmei modellje, amely alkalmas volt a korábbi teokratikus modell széttörésére."

Teokratikus modellt ugyan a magyaroknál sohasem kellett széttörni, ez a példa így igen messziről jött, s nálunk nagyon idegenül is érezheti magát. Különösen, hogy a citáló magyar történész közelebb is hajolhatott volna példáulért, így a vérszerződés esküpontjaihoz is, első alkotmányunkhoz.

Ez ugyanis azt mondja ki:

"Ameddig életünk tart, sőt utódaink életének fogytáig mindig Ámos vezér ivadéka lesz a vezérünk.

- Ami jószágot közösen szerzünk, mindenkinek része legyen abban.

-Azok a fejedelmi személyek, akik szabad akaratukból Ámost vezérnek választották, soha a vezér tanácsából ki ne maradjanak.

- Ha valaki az utódok közül a vezér személyéhez hűtlen lenne, és viszályt keltene a vezér és rokonai között, annak úgy hulljon a vére, ahogy a mienk hullott, amikor Ámossal vérszerződést kötöttünk.

- Hogyha valaki az utódok közül a vérszerződést megszegné, azt örök átok sújtsa."

Ime az eskü.

Itt bizony egyenlő felek szerződtek, a törzsek fejei. Új törzs-szövetség született, mai szóval föderáció jött létre, s a felek jogai beleférnek a Szűcs-féle korporatív tanba, ha a vezérek nem is tanultak jogot Pádovában, hogy elleshessék az új eszméket, amint ezt állítólag Kézai megtette volna.

Az ún. rész és egész viszonyának azonban komoly tényei találhatók meg a hajdan volt hun társadalomban.

Ammianus Marcellinus feljegyzéséből tudjuk: "Nem vezeti őket a királyi hatalom szigora; meglegszenek azzal, hogy egyik törzsfőjüket viharos túlekedéssel vezérré választják." Vagy: "A hunok a komolyabb ügyeket lovon ülve közösen tanácskozzák meg." Harmatta János úgy véli, az ilyen alkalom a nemzetségi vagy törzsi tanács ülése lehetett (99).

A társadalmi felépítmény legkisebb egysége /6-10 család/ az aul. Fölöttük vannak az altörzsek, majd törzsek, s ez utóbbiak egy még nagyobb politikai egységben, a törzsszövetségben kapcsolódnak össze.

Ami pedig témánkban a legfontosabb: a kisebb egységek, majd feljebb a népek is a birodalomban megtartják önállóságukat. Nem olvadnak fel egymásba, a nomád /nekem kifejezőbb és rokonszenvesebb Pádányi Viktor lovas civilizáció fogalma/ birodalom ily módon sok kis államocskára. Az egyes részek csak a közös veszély órájában tartanak össze, segítik egymást.

Hasonlót ír őseinkről Bölcs Leó: "... a csata napjáig nemzetségek és törzsek szerint el vannak széledve, lovaikat télen-nyáron folytonosan legeltetve. Háboru idején a szükséges lovakat török sátraik közelében őrzik a had rendezkedéséig, melyet éjjel szoktak megkezdeni."

A tisztségek örökletesek. Ez a szabály nemcsak az uralkodó törzsek-re, hanem a leigázott népekre is áll. Jordanes dicsekszik is vele, hogy a hunok uralma alatt élő gótoknak királyaik vannak.

Minthogy pedig a legkisebb altörzs feje is végeredményben kagán a maga birodalmában, csak természetes, hogy ugyanazok az elvek érvényesek reá is, mint a nagybirodalom fejére, a nagyfejedelemre. Ez jól szemlélteti, hogy a nomád állam egészen apró, önálló részek egyesülése révén áll elő. A méltóságok nem üres címek, a tényleges hatalmat jelentik.

A nomád nagyfejedelem csak a saját törzse, népe és a főméltóságok felett gyakorol közvetlen hatalmat, az alsóbb tisztségeket már nem ő, hanem az alája tartozó méltóság-viselők töltik be. Az ázsiai hun birodalomban a huszonnégy főember maga választja ki a vezéreket az ezredek, a századok és a tizedek élére. A nép ugyanis hadakra oszlott, mégpedig a tízes számrendszer alapján. Az ázsiai hunok a legfelsőbb méltóságok viselőit "tízezer lovas"-nak hívják.

Szücs Jenő korporációs hasonlatának - eltekintve attól, hogy átvételként semmi köze sem a hunok, sem a fejedelemskori magyarok társadalom-szervezési gyakorlatához és elveihez - az a fő gyengéje, hogy a példának felhozható korporáció-modellek jogforrása mindenütt eredetileg egy felsőbb autoritás /király, császár/. Ezt az ellentmondást úgy igyekszik áthidalni - szüksége van rá, mert Kézainál mindenütt a közösség, a communitas a legfőbb autoritás -, hogy az ő korporációs példájában - mint mondja -, "már megjelent a rendi államfelfogás csirája, az uralkodóval szembeni önmagában megálló jogi személyiség."

Ez mentőérv, s bizony csak fügefalevél.

"Kár a gőzért", mondhatnám, ha élő szó döntené közöttünk: nincs mit tenni, az óriási területen állatokat milliószám legeltető lovasnépek társadalmi szervezete és jogrendje csak alulról épülhetett felfele, csak laza, alkalmi nagyobb szövetségek voltak közöttük lehetségesek, a kisebb, de állandó kis autonómiák révén.

Kézai épp akkor tévedett volna súlyosan, ha kis városállamok, erős kézben tartható települések könnyen oktrojálható közjogi formáit tulajdonítja nekik. Hasztalan őt hamisításra uszítani, s közben még rá is fogni, hogy kohol.

De mondja el maga Szücs Jenő a dilemmáját, ha már belekeveredett: "Hogy Kézai politikai teóriája ebben az eszmekörben fogant, azt elárulja az ősi fiktív /mintha beszédhibája volna, nem tud e jelzőtől szabadulni/

hun társadalom belső szerkezeti principiuma, az önigazgató korporatív jelleg. E téren elméletének közvetlen forrása aligha lehetett Aquinói Tamás, hiszen nála a communitas elvileg nem létezhet felsőbb autoritas nélkül, ezzel szemben Kézai fikciójában /sic/ a communitas eleve adott történeti principium, amely megelőzi a monarchiát - Attila királlyá választását -, s később is egészen a keresztény monarchia létrejöttéig a hatalom egységes birtokosa és gyakorlója. Vagyis létezhet a communitas felsőbb autoritás nélkül." ... Ez azért lehetett - folytatja -, mert "a XIII. századi átalakuló politikai teória már belehelyezkedett az antik forrásokból eredő hatalomátruházási elméletbe. Eszerint a jog és hatalom eredeti birtokosa a nép, amely hatalmát csak utóbb, másodlagosan ruházta át az uralkodóra."

Lám, Szücs már visszahátrált jogforrásért a hatodik világművekből, legalább az ötödikbe, gondolom a köztársasági Rómába, avagy talán a Periklész Athénjébe, egy kis népjogért az eszmeátvételekre kényszerített Kézai kedvéért. Tartóztassuk azonban, csak legalább addig, míg megnézzük, megelőzte-e - és hogyan - a valóságos hun-társadalomban a monarchiát, Attila királlyá választását, a communitas?

Legyetanunk Harmatta János már idézett tanulmánya. A szerző természetes logikával, s igen szellemesen a hunokról tudósító Marcellus, Olimpodoros és Priskos saját társadalmukból hozható közjogi fogalmait /philarchos, piada-reiks, primates stb./ elemezte s így derített fényt a hun viszonyokra illesztett jelentésükre.

Talán, ha Szücs Jenő is ezt teszi a Kézai XIII. századi "pádovai" jogi kifejezéseivel, fogalmaival és szembesíti ezeket a multbeli hun és a fel-lelhető korabeli magyar társadalmi valószerűségekkel, nem téved el ily mértéktelenül, s nem veti oda martalékul egy nemzetközi szaktestület továbbtaposó lábai elé, az ő mihaszna meglátásai érdekében, a nekünk ennél sokkal becsesebb Kézai-krónikát, s a sokkal tapintatosabb fogalmazást, tanulmányozást igénylő hun-magyar ügyet.

De kövessük Harmatta Jánost: Olimpodoros 410-es évekbeli követjárása idején a hunok még törzsi szervezetben éltek. Központjuk már évtizedek óta itt volt nálunk, feltehetően a Duna-Tisza közén. Az első törzsfő ez időben még nem azonos a törzsszövetség vezetőjével. Ekkor tehát a hunok még csak laza törzsi szervezetben éltek.

Erre Priskos érvelése is bizonyít: a bizánci követeknek azért kellett elutasítaniuk Attilának magasabb rangú követek küldésére vonatkozó követelést, mert sem a saját elődeinek, sem másoknak az uralma alatt nem küldtek a hunokhoz Bizáncból ilyen előkelő követeket.

Ebből az derül ki, hogy Attilának az ősei is törzsfői hatalmat gyakoroltak, részben pedig, hogy rajtuk kívül más hun törzsfők is voltak.

Attila emelkedésének folyamata úgy mehetett végbe, illetve úgy érhet-e el az ismert fokot, hogy ősei már a IV. század végén megszerezhették

a törzsfői hatalmat. A nagybáty, Rof /Ruga/ alatt emelkedhettek ki a többi hun törzsfő közül, aki testvérével, Uptarral már a hun törzsek legnagyobb része felett uralkodott. A IV. század végén már kialakulhatott állandóbb jellegű szervezatként a törzsszövetség, s a törzsfő nemzetsége a többi törzsfő nemzetsége fölé emelkedett.

E folyamat Attilával betetőződik. Ő már egy hun állam feje, s hatalma korlátlan. Kézai jelzője, hogy a hunok "római módra" Ethelét teszik maguk fölé királlyá, sokkal kifejezőbb és teljesebb jelentésű mint azt Szűcs Jenő felfogja. Ő részben jólesően nyugtázza: a jelző nem megbélyegző szándéku, másrészt "az önkéntes és szabad hatalomátruházás" jelentését ismeri fel benne. Ez elképesztően naiv feltételezés: nézzon csak Szűcs Jenő utána, micsoda politikai dzsi-dzsu-val választottak és menesztettek uralkodókat abban a korban Bizáncban, de a megelőző császárkorokban is Rómában. Az elméletek olvasása sajnos mákonnyá mérgeződhet.

Mást látnak ebben a "római módban", s a 20. század tanított meg reá, a minden korábbi korszakoknál gazdagabb és jellegében kifejezőbb, egyben gyorsabb hirforrású változataival.

Nem kerülhette el a hun birodalom a nagy riválisokkal való mérkőzésében az abszolút teljhatalmu uralkodói formát. A "harc közben a fegyverek azonosulnak" törvényszerűség érvényesült ebben. Bizánc a császári fensőbbség talmi rongyrazásával fitymálta a barbárnak titulált zseniális hűnt, pedig az több okkal nézhette le a sürűn egymást váltó eunuch /szó szerint/ főminiszterek és főkardhordozók intrikus, férfiatlan világát.

Rákényszerült Attila a hatalom törzsszövetség feletti megragadására, különben a ravasz Bizánc - mint mindig, és később is tette - egymásnak ugrasztotta volna a lazább hatalmi keretű törzsi csoportokat. Az akatzi-rokkaal meg is kísérelte, de Attila lecsapott és elfojtotta a széparációs törekvéseket.

Más dolog, hogy Attila korai halála miatt az új állami, hatalmi gépezetnek nem alakulhatott ki a fennmaradásához szükséges beidegezettsége, s a hun népeknek végül is több káruk származott Attila dicsőségéből, mint hasznuk. A hatalomban utódok, Dengizik, Irnik, Kuvrát így márcsak legfeljebb első törzsfők, vagy megbízható törzsi autonómián nyugvó törzsszövetségek vezetői. Kézai igazát bizonyítja - hogy ismét visszaáll a communitas szerepe, ereje és tekintélye. Az egyetlen megnyugtató, a viszálykodókat megbékíteni képes nemzetségi, törzsi autonómia, a demokrácia korábban jól bevált rendje, az Attila monarchiáját felváltó, iszonyú véreszettséggel járt anarchia után. Míg nem az újabb Kárpát-medencei hunok, az avarok törzsfői közül, hasonló folyamatok és szükségszerűségek - az azonosulás törvénye - következtében Baján járja meg ismét az Attilához mérhető emelkedőjű hatalmi lépcsőket.

Szűcs Jenő persze ügyet sem vet a magyar történészek által is ki-

válóan elemzett történelmi tényekre: "A mű /Kézai krónikája/ merőben anakronisztikusan, de elméletileg annál következetesebben vázolja fel a communitas és a rex történetileg hullámzó viszonyát."

Kézai aszuérett krónikás mondatai, a nem mondhatók mást nyíltságu, szerény hangtudósítása már csak az anakronisztikus kitalálás értelmezését kapja: "S csakugyan, bár Attila monarchikus uralma idején a korábbi kommunális hatáskörök az uralkodóra szállnak át, a communitas nem semmisül meg, sőt egyfajta vegyes politia jön létre, hiszen az uralom nem egyedül Attiláé, hanem a hunoké és az uralkodóé. Sőt, mint már váoltuk, Attila halálától Géza fejedelemig ismét visszaáll a communitas eredeti alkotmánya s csak a keresztény monarchia jelent újabb változást."

/ A fejedelemségek korát, a honfoglalástól Gézáig nem itt tárgyaljuk, a hun társadalmi valóságról viszont ejtenünk kell még néhány szót./

A vegyes politiaának jellemzett forma nem Kézai önkényes jogeszméi átvétele, hanem tényleges hun-társadalmi valóság. Ez a társadalom Attila korában átmeneti jellegű: az osztálytársadalom és a nemzetségi szervezet közös maradványa. Bár Priskos követjárása idején (449) Attila a saját nemzetségi "arisztokráciája" fölé is emelkedve, korlátlan hatalommal áll a hun állam élén, a hatalom központjától távolabb megvannak, léteznek a nemzetségi, törzsi keretek és intézkedő fórumok. Közvetlenül mellette viszont már nem áll semmiféle tanács, mely intézkedéseit korlátozná. Már nem egyszerű törzsfő, a bizánci császárhoz hasonló abszolút uralkodó.

Ez azonban nem régóta van így. Saját maga még testvérével együtt a régi nemzetségi hagyománynak megfelelően nagybátyjai után került hatalomra. A hun nemzetségi szervezet tehát még Attila idejében eleven hatóerő volt. Szakított viszont ezzel a hagyománnyal, saját nemzetségével is szembefordult. Uralmát saját családja számára akarhatta birtokolni. Ez is egyik fő okozója lehetett a halála utáni "hun-öldöklésnek".

E tények után olvassuk el az eszmetörténész eligazító sorait: "A következetesen végig vitt történelmi fikció azt is mutatja, hogy a korabeli jogelmélet melyik irányzatát avatta /Kézai/ történelmi elvvé. Ez a bolognai iskola."

Akinek ez nem elég, van még más bizonyíték is. "Egyik udvari klerikus, kollégája, László mester könyvtárában /1277/ nemcsak a teljes Corpus Juris Civilis könyvei voltak meg, hanem egyéb római és kánonjogi könyvek közt Azo Summája is."

Rendüljünk meg egy pillanatra e bizonyítékok "könyörtelen sulya" alatt ám segítségül, előbb a tudós Harmatta keze után kapva, nézzünk szét mi is Kézai századában.

"A vérrokonságon alapuló régi hun nemzetségi és törzsi szervezetet a területi felosztáson alapuló társadalomszervezet váltotta fel... A nem-

zetségi társadalom maradványai azonban még szívesen továbbélnek." Ez Harmatta elemzése az Attila-korabeli viszonyokról.

A megvilágosító felismerés erejével hatott rám ez a megállapítás, amikor egybevettem a Hunfalvy szellemi örököseivel vitázó Hóman Bálintnak a XIII. századi székelyek és kunok társadalmi állapotát jellemző meghatározásával.

Ime Hóman: "A vérségi köteléken nyugvó politikai, társadalmi és gazdasági szervezet a területi fejlődésnél későbbi fejlődés eredménye nem lehet... A fejlődés /a székelyek/ teljesen analóg a kunokéval, akik 1279-ben még tiszta vérségi szervezetben élnek, de száz évvel később már kialakul a székelyekéhez hasonló területi szervezetük /kun székek/ is, anélkül, hogy a régi nemzetségi tagoltság megszűnne" (100).

Azt hiszem, teljességgel helyben vagyunk. Megvan hát a Kézai valódi modellje a hunnak tartott székelyek és a Kun László kunjainak korabeli nemzetségi szervezetében. És valóban megvan. Okleveles bizonyítékaink vannak rá, hogy a kancellista Kézainak hivatali kötelessége, napi munkájából adódó feladata volt a szervezet megismerése. Ha pedig Ákos meseter írta a krónikát, szintén nem vagyunk bajban, mert az ő idejéből is van okleveles bizonyágunk. De menjünk csak szép sorjában.

Kézai a székelyekről így ír: "Maradt volt még a hunokból háromezer ember, kik a krimhildi csatából futással menekültek, kik is félvén a nyugati nemzetektől Árpád idejéig a Csigle-mezőn maradtak s ott magokat nem hunoknak, hanem székelyeknek nevezték. Ezen székelyek ugyanis a hunok maradványai, kik midőn megtudták, hogy a magyarok Pannóniába másodszor visszajöttek, a visszatérőknek Ruthenia határszélein eléjük menének..."

Budai Krónika /1473/: "A székelyek, mivel féltek, hogy a nyugati nemzetek hirtelen megtámadják őket, Erdélybe költöztek."

Anonymus:... A Kőrögy vize mellett a székelyek mindnyájan békességesen elébe menének /Árpád elé/ és fiaikat különféle ajándékokkal önként tuszokul adák... s az első sorban kezdenek Ménmarót ellen harcolni."

Ellenvéleményül Ludvig Schlöser: "Erdély Szent István előtt nem a magyar állam része, a szászok beköltözéséig kétes birtoku föld, melyet a vad besenyők kényük-kedvük szerint bitangolhattak." A székelyek:... "a kunok ivadécai 1089 után, de mindenesetre az erdélyi szászok beköltözése után."

Avar fejezetünkben szoltunk már a székely eredetről, Schlöser félreérthetetlenül német-centrikus látásmódja ezuttal azért kell nekünk, mert a nagytekintélyű nyugati kollégák előtt rendszerint meghajló Hunfalvy álláspontjának egyik előzményét kívántuk érzékeltetni benne. Kétségtelennek látszik ugyanis a Schlöserével rokon felfogás, mert a krónikák tudósítását "feneketlen mesének" tekinti s velük szemben az a véleménye: "A szé-

kelyek a magyar nyelvnek már teljes történelmi fejlettsége után Magyarországból telepítették a keleti határra." ... "Halhatatlanok a mesés hunok, halhatatlanok a mesés skythák, mint halhatatlan maga a mese is. Ámde a történelem nem mese."

A "nagymejjű" és nagyokos Hunfalvy utolsó mondatával feltétlen egyetértés jegyében s mai szellemi örököse, Szűcs Jenő community-teóriájának kérelmelhetetlen cáfolataként teregetjük ki Szabó Károly (101), Tagányi Károly (102), Réthy László (103) s az őket is összefoglaló Hóman Bálint (104) történelmi biznyságu szakértői véleményét.

E szerzők vizsgálódásai a székegyeredet körül hullámzó vitát tükrözik s válaszaik abban igazítanak el, összefoglalók vagy királyi telepítvényesek, magyarok vagy idegen nemzetiségűek voltak-e a székelyek, és mikor szálltak meg Erdélyben, illetve Magyarország területén. Az első kérdésre a székelyek gazdasági, társadalmi és politikai szervezete, valamint jogi intézményei adják meg a nekünk elsőrangban fontos válaszokat.

Kétségtelenül bizonyított tény, hogy a közigazgatási és törvénykezési hatalom tulajdonképpen birtokosa a székely közösség volt. A székely önkormányzat szerve pedig éppen a - nekünk kritikus - XIII. század óta a székely szék. Autonóm közigazgatási jogait a szék közösségének - figyeljük a dátumot - /1270: a telegdi szék közössége/ és az összes székelyek közösségének gyűlése /1300-1400 körül/ révén gyakorolták. A területi szervezkedés és a végleges letelepedés ideje éppen a XIII. század; ekkor tűnnek fel egymás után a székely székek: 1224, 1256: Siculi terre Sebus /Sepsi/, 1272, 1291, 1327: Siculi de Kezd; 1270, 1279: universitas Siculorum de Telegd; 1280: diocesis Telegd stb.

Szűcs helytelen Kézai-értelmezése miatt az e korbéli gyűlésekről pontosabban is kell szólnunk: 1270: universitas Siculorum de Telegd; 1270 körül: indistincta sine meta perfrui et uti, secundum legem et statutum omnium Siculorum de Telegd; 1280: comes ac ceteri Siculi viri providi et honesti in dyocesi Thelegd constituti. Az összes székely közösségek gyűléseire példa: 1300 körül: universitas v. communitas Siculorum; 1344: presentibus universitate Sicolorum.

A székgyűlés választotta a hadnagyot /1324/, később a nemzetségi bírák helyébe lépő székbíró /1381/.

A székely nemzeti gyűlés maga választotta legfőbb törvényszékének tagjait, s eljárásokért felelősségre vont.

A Kézai által megtapasztalható community szervezet és hatalmi gyakorlat itt tehát kétségtelenül megvolt.

A vegyes politiaának nevezett formára is fellelhetők a tények. A XIII. század óta az erdélyi székelyek legfőbb központi hatósága a székely ispán volt. A király nevezte ki / hasonlóan a kunok és szászok ispánját/, rend-

szerint az előkelő országnagyok sorából. A vajda után ő volt a legelőkelőbb méltóságviselő. Legfőbb fellebbezési hatóság is és a székely hadak fővezére a király nevében és megbízásából.

A kialakult szokás szerint a nemesek Tordán, az erdélyi vajda, a szászok Szebenben, a szász ispán, a székelyek Udvarhelyen, a székely ispán elnökleite alatt külön nemzeti gyűléseket tartottak. IV. Béla egyik 1235-ben kelt okleveléből tudjuk, hogy Bogomér a székelyek ispánja és hadnagya.

Erdélyben a székelyek birtokjogilag nem birtokosok, csak haszonélvezők, a birtok nem egyeseké, hanem az egész nemzetségé. Ezekhez a királynak semmi köze, ők maguk hódították meg. Árpádnak is éppen olyan ősi szállása volt a honfoglaláskor Fejér és Pest megyében, mint bármilyen más nemzetségnek. Az oklevelek csak akkor emlékeznek e nemzetségi birtokokról, amikor a közös birtoklás a civilizáció hatására teljesen megszűnik. "Az erdélyi székelység nagyobb zárt tömegben megtelepülő ősfoglaló nép vagy törzs volt. Ők voltak Erdély egyedüli honfoglalói - az adományos birtokosokkal s a királyi vármegyei szervezethez tartozó népelemekből kiemelkedő erdélyi magyar nemességgel, a telepés szászokkal és földesuri joghatóság alá tartozó oláhokkal szemben." /Tagányi Károly id. mű; Meitzen: Zur Agrargeschichte Ungarns/.

Ez a magyarázat a székelyek ősi törvényére: a székely hűtlenség esetén fejét igen, de székely örökségét el nem veszthette, nem sérthette meg. A Székelyföldön nem volt királyi jog és eredetileg nem volt magánbirtok sem. A magvaszakadt és vagyont vesztett székely birtoka visszaszállt a székely közösségre, amely nem királyi adományként, hanem nemzetségi közös vagyoni formájában birtokolta szállásföldjét. Az erdélyi szászok és szepességi németek velük szemben telepítvényesek, a király földjéért, amelyet adományban kaptak, adót fizetnek. A székelység fegyverrel szolgál, semmi adófizetéssel nem tartozik.

"A Hunfalvy által képviselt királyi telepítés elmélete ily módon jogtörténeti és gazdaságtörténeti abszurdum. A területi szervezetet áttörő s azt szinte elhomályosítva érvényesülő nemzetségi szervezet csupán egy zárt tömegben letelepült nép vagy törzs ősi gazdasági és politikai szervezetének maradványa lehet" /Hóman/.

Lássuk a Kézai korában - sőt 1562-ig /a székely lázadás II. v. János Zsigmond általi leveréséig/ csorbitatlanul megmaradt - vérségi, nemzetségi szervezet bizonyosságait.

A székelység - tekintet nélkül területi hovatartozására - nemekre és ágakra tagozódott és a székek közösségében a nemzetségi tagozódás alapján gyakorolta kötelezettségeit és élt jogaival. Ugyanazok a nemek és ágak vérségi jogon több szék önkormányzatában vettek részt. Maros-, Kézdi-, Csik- /Káson/ és Aranyosszék területén kimutathatóan ugyanaz a hat

nemzetség a szék önkormányzatának részese.

Törvényeink a székelyeket, bármely rendhez tartozzanak /főember, lófő, közszékely/ egyaránt nemesnek ismerték el. Ha egy székely bárhova költözött is a magyar korona területén, s székelységét igazolta, a nemesi jogokat minden kiváltság nélkül élvezhette. /Nagy Lajos 1346-ban a Szabolcs vármegyében letelepedett Senyői Pál és rokonai székelységét kivizsgáltatta, s kiváltságlevél nélkül, bárhol szabadon lakhattak./

A székely, ha nem székelyföldre tartozó területen lakott is, vele született vérségi jogát el nem veszthette, ott is saját ispánja hatósága alatt állott, annak zászlaja alatt volt köteles katonáskodni, szóval székely jogu maradt. A korábbi koronabirtok pedig, ha székely szállta meg s vette birtokába, székelyfölddé vált. A székelység: Siculitas /1346/ egyértelmű volt a teljes szabadsággal és egyértékű a magyar nemességgel.

A különbség lényeges: székely nemessé a király nem emelhetett senkit. A Székelyföldön a vérségi szervezet hatalma kizárólagos maradt s a királyi jog érvényesülni nem tudott. A székely vérségi szervezetben való részesedésre királyi adomány nem, csak a székely származás képesített. Viszont Magyarországon s Erdély királyi földjén is a király a XI. század eleje óta egyéni birtok adományozásával nemessé tehetett bárkit.

A Kézai korában a kunoknál és a székelyeknél még javában meglevő nemzetségi, vérségi kötelékek és szemlélet érvényességének ismeretében igen furcsán, sőt anakronisztikusan hatnak Szűcs Jenő, ismét csak bántó és éles szavai: "Ezt a merőben történetietlen, ám logikailag konok következetességgel érvényesített eredetfikciót tévedés lenne valami faji gondolat csirájának értelmezni." E mondat a mentegetésbe burkolt ragadós gyanúsítás iskolapéldája. "Ahhoz, hogy a szemlélet áttörje a merev keresztény történetfelfogás vastag falát, kissé otromba faltörő kosra volt szükség." Nem a fal a vastag itt, hanem a riasztó tájékoztatatlanság, a már nyomasztóan sok tévedés, s a félreismerhetetlen rosszindulat.

Végére hagytam az "érv-ászt." Itélik meg az oklevél-ismerő történetészek, valóban annak számít-e a következő bizonyítékom.

V. István kedvelt hive, Lőrincz és Lestár kérelmére megengedte, hogy a telegdi székelyek szomszédságában levő két örökölt falujukat, Szederjest és Szentkeresztet használhassák és birhassák. Bár IV. László a parancsot 1279-ben átírva és megerősítve ismét kiadta, mégsem fogadta be Udvarhely-szék közössége e két falut és birtokosait soha kebelébe. A királyi parancs ugy szölt, hogy Lőrincz és fiát s maradékaikat maguk közé fogadják be. Szederjes maradt, mi volt: vármegyei, Szentkereszt pedig királyi terület.

Mi teheti ezt az esetet perdöntő érvvé e bizonyításban? Az, hogy a királyi kancellárián, ahol Ákos mester is és Kézai is dolgozott, V. István,

ill. fia, IV. László idejében, ebből az esetből is ismerniük kellett a nemzeti, vérségi jogi bázison szerveződött székely /hun/ communitas ügyintézési gyakorlatát és elveit.

Kiderülhetett ez, ki kellett derülnie más példából is. Ha pedig kiderült - az ellenkezője elképzelhetetlennek látszik -, akkor az un. communitas-teória forrásáért fölösleges volt Pádovába, Bolognába, az antik Rómába, s minden lehetséges egyebüvé elfáradni.

IV. László a kunok elleni hódtavi csatában /1280 vagy 82/ (105) nyújtott segítségükért és vitézségükért a székely közösséget királyi adományban részesítette. Ez az adományozás nincs ellentétben eddigi fejtegetésünkkel, egyrészt, mert az adományozás formája egy egyezséglevél volt, másrészt ez az "adománybirtok" felvette a székely szállásföld jogi természetét. Olybá vált, mintha eredeti foglalásföld lett volna, így sem királyi kiváltságok, sem követelések hordozójává nem válhatott. Az "adományt" a kezdi székelyeknek az Aranyos mentén ősfoglalás jogán megszállt raja /1262-1272 közt: Siculi de Kezd de iuxta Aranyas, 1289: Siculi super terra Oronos commorantes/ a hódtavi csata után - 1289-ben - kapta IV. Lászlótól a tordai várnak az ő szállásföldjükkel szomszédos Aranyos nevű földjét /Székely Oklevél/. Aranyos várföld ezáltal székely földdé lett.

Mármost Kézai a hódtavi csata idején még minden bizonnyal kancellista volt, ezért is számítják a krónika megírásának idejét legelőbb 1282-ben, mert e csatát még említi. Az adományozási jogi aktusa ugyan 1289-cel ölt testet, de előkészítését nem sokkal a csata utántól lehet venni. Az ilyen kancelláriai munka pedig az adományozási forma /ez esetben a szállásföld-gyarapítás/ tisztázását, megtárgyalását is magában foglalja.

Ha ez nem elég érv, ott van a székely szállásterületek egész sorának végleges területi egységekké, székekké szerveződésének egymásutáni több példája a század második felében. A kancellárián mindennapos nyilvántartási munka adózási, katonáskodási stb. ügyekben a székely vérségi, nemzeti külön jogok ismerete és értelmezése alapján intéződött.

Hosszu sora volna felemlíteni a külön székely jogok királyok általi mindenkori megerősítésének tényeit. Elég annyi, hogy ez a Kézai-korabeli eset, a helyi communitas visszautasítása, később is megtörtént. A hazai viszonyokkal ismeretlen s egyébként is akarátát erőszakosan keresztülhajtó Róbert Károly sem tudta háromszori királyi parancs ellenére egy Kászón-székbeli magtalanul elhunyt székely birtokait Apór Sándornak adományozni. A szék azt vérségi jogon megtartotta a közösségnek, Szűcs fogalmával: a communitas-nak.

A székelykérdés egyéb vonatkozásaitól ezuttal el kell tekintenünk.

Tanulságos példák /kun birák választása és szerepe stb./ rejlenek a kunok ezidőbeni tiszta vérségi szervezeti nemzeti önigazgatásában is, de a krónikák tudósításaihoz igazodva, őstörténeti hun-magyar kapcsolat-

beli fontossága miatt csak a székely társadalmi, jogi formákról szoltunk. Annak ellenére tettük ezt, hogy a kun hatások talán még erősebbek lehetnek Kézair, illetve Ákos mesterre, mint amennyit a székely vonatkozásoknak gondolhatnánk.

A kun nemzeti szervezeti meglétéről tanuskodó egy törvényt jellemzően azért lássunk, Pray közli Dissertatio-jában IV. Béla e törvényét: "A kunok országunk nádorának biráskodása alatt állanak, ki mindnyájuk fölött tartand ítéletet, azon főnök vagy bíró közbejöttével, ki minden nemzeti ügyben választatni fog, kivéve azon esetet, hogy ha két kun vérontás miatt perlekednék, akkor őt azon nemzeti bírása ítéltelje el, melyhez a vádló tartozik, ha pedig ilyen esetben a perlekedők egyike a mi főltségünk-re hivatkoznék, akkor mi azokat személyesen, az illető nemzeti bírójának közbenjöttével itélendjük el."

A nemzeti kötelek micsoda erejéről tanuskodik csak ez az egy bizonyíték is: a király maga ül össze a nemzeti bírójával, ha bármelyik peres fél, azt így kívánná....

A földre pedig csak ennyit IV. Béla törvényéből: "Az üres földeket a nemesek foglalják el, melyeket minden nemzeti maga között eloszt." /Pray: Di. An. Vet. /

Nem "pádovai", sokkal inkább kun szellem terjengett a kancellista Kézai körül. 1273 októberében az olmutzi püspök figyelmezteti is a pápát, hogy "Magyarországban, hol a kunok fölényre jutottak, kik a foglyokat pogány hitükre térítik, a kereszténység veszélyeztetve van."

Néhány megjegyzés Györffy György értelmezéséhez

"Az első magyar királyok nagy és fényes kísérete hun szokás" (Hartvik püspök, 1108 körül); "Hartvik Etele maradékainak mondja az Árpádokat". (Bartal György: Új Magyar Múzeum 1858. XIII. füzet)

"A Klage c. költeményben azt olvassuk, hogy Pilgrim püspök Magyarországra is elküldte embereit följegyezni a hunokról itt élő mondákat". (Thury József: Krónikáink és a nemzeti hagyomány. Irod. tört. Közl. Bp. 1897.)

"A magyar nemzeti hagyomány mindig egyféleképpen beszélt, csak a krónikások értették meg különféleképpen... A háromszázéves hagyomány a honfoglaláskori és hun-avarkori emlékeket egészen összekeverte. Az időszámításban van tévedés, az események sorrendjében nincs.". (Sebestyén Gyula: Az avar-székelly kapcsolat emlékei. Bp. 1899.)

"... a XI. századi Gestából ismert az Ecilburg név." (Eckhardt Sándor: Sicambria, Bp. 1928.)

A székelly rovásírásról: "Ezt az írást a hunok még, Árpád népe már nem hozhatta magával.". (Marjalaki Kiss Lajos: Anonymus és a magyarság eredete. Miskolc, 1929.)

"Ami a magyarok három nevének – unnoi, turkoi, ungroi – egymás után való előfordulását illeti, az újabb kutatások alapján felmerülhet az a kérdés, vajon nem kell-e e népvnevek mögött az akkor mégcsak a kialakulás stádiumában lévő magyarság különböző elemeit keresnünk". (Moravcsik Gyula: A magyar történet bizánci forrásai, Bp. 1934.)

"A fehér-ló-monda szerkezete világosan arra mutat, hogy Attilától való származtatás nem volt a XI. századi Gestában". (Györffy György: Krónikáink és a nemzeti hagyomány, Bp. 1948.)

Az Arnulf ellen Szvatoplukkal kötött ... "Nagy horderejű szerződésnek az emléke maradt meg a fehér-ló mondában ... Ez az utóbbi országvételnek magyarázott aktus valójában a nomád szerződéskötés rítusa volt". (Györffy György: A honfoglalásról. Valóság, 1973. 7.sz.)

Szücs Jenő érveivel tusakodó fejezeteimben mindvégig éreznem kellett, hogy végsősoron Györffy György nézeteivel állok szemben. Sokszor idézett írása kétségtelenül elsőrangú munka. Csak szerencsémnek tarthatom, hogy nem elsőként került a kezembe, mert ha alapjában meg nem is győz, érveivel bizonyosan lefegyverez. A hun-magyar kapcsolat múlt századi vitájának ismeretében viszont Györffy valóban szinte kerekre sikerült elméleti építményén már a repedéseket is megláthattam. Sőt azt is észre kellettennem, hogy legfőbb állításainak cáfoló buzgalmu mérlegelésekor valójában Hunfalvy konok tekintetével nézek farkasszemet. Ezzel korántsem azt akarom mondani, hogy Györffy valamiben is Hunfalvyt ismételné. Hanem a végső eredménye, ha más uton is, és jóval bővebb anyag feldolgozása után is, csak azonos a Hunfalvyéval. Ez pedig annál meglepőbb, mert Györffy, hogy csak az eddig idézett művek nagy neveiből említsek, Marquart, Moravcsik, Németh Gyula stb. után irt.

Szücs Jenőnek könnyűszerrel nekiszegezhettem a felsorakoztatott nagy nevek érveit. Végülis a hun-magyar ügyben ő nem eleméz, nem bizonyít, csupán kijelent, egy egyoldalú szemléletet "olcsón áruba bocsát". Vele elmentetben Györffy korrekt, higgadt és tudósi mondataival számomra is a mérvadó szakember ebben az egész témában. Nála így azt kellett keresnem elsősorban, mi lehet a magyarázata annak, hogy ugyanannak az anyagnak, akár a külömb foku ismeretében is, szembe került a hun-magyar kapcsolat képviselőivel.

Az első meglátásom az, hogy belekerült a monda-és krónika-elemzés bűvös körébe. Minden nagyszűrűsége ellenére a Krónikáink és a magyar őstörténet ugyanakkor a teljességre törekvés ígézetében íródott fiatalkori munka. Nem véletlenül idéztem a fejezet elején a fehér-ló mondáról olvasható, egymással homlokegyenest ellenkező két véleményét, amelyek közül a régi álláspontja, hun-kapcsolatunkat vele sarkalatosan kirekesztő értelmezése különben a velünk cseppet sem rokonszenvező osztrák-német Dümmlertől ered.

A két fogalmazás között eltelt 25 esztendő új adatai alkalmat adhatnak akár az egész elmélet újrafogalmazására is. 1948-ban ugyanis Györffy is úgy tudta még, hogy a fehér-ló monda az országvétel "rászedéses" módjának a leírása, s fel sem vetődött benne, hogy nem az, hanem csupán a pogánykori szerződés-kötés hunfajta ritusa. S bármily rezzenetlen tudósi

nyugalommal írja le most, korábbi felfogásának az ellenkezőjét, emlékeztetnem kell arra, hogy az Attila magyarjaira, hunjaira hivatkozó anonymusi, illetve Kézai-tól is megerősített kettős honfoglalást, a pannóniai "jog-cimet" - Dümmlerrel egyezően - főként a korábbi magyarázatával vetette el.

Györffy nézetének megközelítéséhez induljunk ki általános összefoglalónak is tekinthető soraiból: "A hun kapcsolat háromféle módon nyilvánul meg a nyugati forrásokban, a X.-XII. században: a források egy része a magyarokat hun néven említi, más része a hunokat ungari néven nevezi, egy további csekély hányada pedig burkoltan vagy nyíltan azonosítja a két népet". ... Nem tudatos azonosítás, tájékozatlanságból eredő tévedés... Ugyanilyen tájékozatlanságra vezethető vissza, az avarok hun néven való említése... A magyarok jobb megismerésével ez a névhasználat fokozatosan eltűnik... Ez időben élt az avar-magyar és szkita-magyar azonosítás is... A hun magyar azonosítás kifejtésére a XII. század végén került sor" (106).

Nézzük legelőbb az avar-vonatkozást. Hogy az avaroknak a hun néven való említése nem tájékozatlanságból eredt, ezt a magyar kutatás Györffy könyve óta is megerősítette. Avar fejezetem erről részletesen szól. Ehelyett azt kell szövé tennem, hogy Györffy általában is igen gyér figyelemre méltatja a Kárpát medencei avar uralom tartósságának, ebben az állandó kialakulásban levő korban való nagy történelmi jelentőségét: az avarokat itt 562-től számíthatjuk, s csak a Nagy Károllyal viselt háborúk végéig is /802/ uralmuk ideje bizony 250 év.

Kellően bizonyított - írott források szerint is 100 éves további ittlétüket szintén igen kurtán-furcsán sommázza: "Az avarságát őrző Fertővidéki "kapgan" híjával lévén a katonai kíséret biztosította hatalomnak, csekély népével rövidesen elenyészett" (107).

Mivel nem szándékom - avar fejezetem után - ezzel az avar-megítéssel behatóbban foglalkozni, csak azt jegyzem meg, hogy a 250 évi uralom és a további fennmaradás ily elkicsinyítő felfogása, cseppet sem tény-szerűt, s egészében tarthatatlan.

A hun-magyar azonosításnak csupán a X.-XII. századi írott forrásokra való lokalizálása, s ezenközben a korábbi ugyanilyen és hasonló értelmű, tartalmu bizánci, örmény, valamint latin megítélések elmellőzése érthetetlen, ha ugyanakkor a honfoglalás előtti magyarságot az onogur elnevezésű népben látjuk a hun-nak, hun-szabirnak, türk-nek, onogur-bolgárnak, kazárnak tartott törzsszövetségekben és birodalmakban.

Hogy pedig a X.-XII. századi "névhasználat" a magyarok jobb megismerésével fokozatosan eltűnik, úgy is értelmezhető, hogy a kezdetekben, éppen a IX. századtól való egyre jobb megismerés alapján azonosíthatták a magyarokat a hunokkal és az avarokkal. A beköltözés sorrendje miatt is

külön avaroknak, hunoknak az egységesebb arcuvá vált magyarságban való eltűnése után pedig szűkségtelen volt a további azonosítás, a hunugarból, onogurból származott név viszont éppenugy fennmaradt, a korábbi elnevezés véglegesülése alapján.

A bizánci írók elnevezéseit igencsak könnyed lekezelés volna a tájékoztatatlanságukkal magyarázni. Nem azt a látszatot keltik, hogy "messziről minden hegy kék", vagy "sötétben minden tehén fekete", ahogyan Mikszáth szokott évdni a bizonytalan, hiedelmes vélekedéseken. Moravcsik úgy látja, volt ezekben az elnevezésekben következetesség, s így tapasztalat is. A magyarokra is vonatkozó "unnoi népnév" a bizánci forrásokban:

a/ a magyarok kialakulása korában: a tulajdonképpeni hunok, akatzirok, kidaríták és ephthaliták, szabirok, utigurok, kutrigurok, onogurok, avarok, türkök, közelebbről meg nem határozott népek a Kaukázus, Maeotis és Duna vidékén, s mint zsoldosok a bizánci hadseregben; végül bolgárok;

b/ a magyar honfoglalás után: uzok, kunok, szeldzsukok, oszmanli-törökök.

A turkoi népnév:

a/ a magyarság kialakulása korában: tulajdonképpeni türkök /"kök-türkök"/, kazárok, keleti törökök az arabok szolgálatában;

b/ a magyar honfoglalás után: vardarióták, szeldsukok, oszmanli törökök".

Vagyis az unnoi és a turkoi népnév "a magyarokon kívül mindig csak hun-török népekre vonatkozólag fordul elő".

Lássunk példát az egyben magyarázattal szolgáló elnevezésekből is: Agathias /mh. 582 táján/: " az Onoguris nevű erőd az onoguroknak nevezett hunok egy régebbi vereségéről nyerte nevét". S csak még egy igen fontos tudósítás: Brooks angol történész fordítása ily neveken közli a Zacharias rétor /491-518/ írásában olvasható, a Kaukázus felett lakó hun-török népeket: "Unaghur, Oghor, Sabhir, Bugar, Kortrigur, Abhar, Sarurgur, Ephthalita" (108).

Monda- és krónika-elemzésében, bár igen csekély magyar eredetű bázisra szűkítette lehetséges bizonyító anyagát, mégis igen célrátörő kirekesztéses módszerrel dolgozott Györffy. Azt értem ezen, hogy minden későbbi krónikánk hun-adatát és ilyennek felfogható mondaanyagát az elveszett XI. századi Gestából eredeztette úgy, hogy amit benne nem vélt feltalálni, azt mint később, más népektől, így a nyugatiaktól kapott irodalmi reminiscenciákat elvetette.

Ez az ily módon labilis alapu, lényegében spekulatív bizonyítás pedig merész következtetésekre ragadta. Merészsége főként abban rejlett, hogy szó szerint egyáltalán nem, tartalmilag pedig teljességében felfoghatatlanul, töredékeiben is csak következtetésekes részleteiben rekonstruálhatta az egyetlen bizonyító anyagként felhasznált, elveszett Gestát. Ily következteté-

seiben való határozottsága annál feltűnőbb, mert lát nyomot korábbi, bővebb forrásra is: "ma már ismeretlen, egykoru XI. századi, helyenként az Altaichi Évkönyveknél is bővebb forrást használt", írja a bajor Aventinus-ról /1517-21 közötti műve/, aki két ízben is említi Schaba /Csaba/ vezért, Bulcsu-val, Lél-lel, Taksony-nyal együtt a X. századból. Nem épít Györffy C.A. Mac Cartney feltevésére sem, hogy ti. "több közös összforrással kell számolnunk".

Anonymus és Kézai krónikáinak hunság-bizonyítékait tehát lényegében az elveszett és általa feltételezett tartalmu XI. századi Gestának az igenhez elégtelennek talált bázisa alapján cáfolja meg és veti el Györffy, az idegen történészek véleményét pedig - bár a honfoglalókkal kortárs-írók - tájékoztatatlanságukból eredő tévedésként utasítja el. Az egész módszer hasonlatos annak a fősíftos, merev hatósági személynek az eljárásához, aki semmiképpen sem fogadja el valakinek a személyazonosságát, hites tanuk ellenére sem, mert személyi okmányai helyett csak - mondjuk - a könyvtárjegyét tudja felmutatni.

Az elemzésnek ebben a módszerében látom én a mondaelemzés és krónika-egybevetés bűvös körébe való belevesztést. Olyannyira, hogy eredményéből nem is tudom meg voltaképpen, elveti-e a szerző a hun-kapcsolatot. Jobban csak a szétárt karját látom: a felhasznált adatokból ezt a következtetést tudja kihozni.

Beszédes bizonyosság eljárási módjára, ahogyan a bolgár fejedelmi lajstrommal igen röviden végez: a magyar krónikák nem tudnak Irnikről, sem a többi, benne talált névről, ilyen hagyományunk tehát nincs. Ezzel szemben - más írásaiban - elismeri és vallja a bolgársággal - e szerinte is hunfajta néppel - a történelmi, nyelvi stb. kapcsolatot. Vajon mondhatom-e kettősség láttán azt, hogy a Krónikáink és a magyar őstörténet c. könyvében csupán az általa felhasznált saját forrásanyagunk elégtelenségét dokumentálja, és nem egyben a história állításainak ez ügyben a cáfolatát is?

Akármi van, a módszer mindig csupán csak eszköz lehet a cél szolgálatalában, s ehhez képest vagy jó, vagy rossz.

Már érzékeltettem, hogy Hunfalvy miként adaptálta habsburgiánus történészeknek azt a véleményét, hogy Anonymus csak a Pannóniára való birtokjog igazolására találta ki a magyar Attila-óst. Ez a tétel Györffynél is teljes pompázatában megtalálható: " Az Attilától való származás kizárólag a foglalás jogának igazolására van megemlítve". Közvetett bizonyítéka pedig a már említett fehér-ló monda: "A régi Gesta, amely a fehér-ló mondával legalizálja a honfoglalást, Attiláról bizonyíthatóan csak annyit mond, hogy Pannónia vezére volt. Midőn Anonymus ráébredt, hogy a Magógtól származtatott Attilát az ugyanettől származó Árpád ősvé is lehet

tenni, Pannónia hajdani vezéréből jogcímet kovácsolt s a kevéssé megfelelő fehér-ló mondát, mint a honfoglalás jogcímét elvetette. Ily módon vált a régi Gesta jelentéktelen Attila-adata Anonymus Gestájának egyik fontos motívumává".

A jogcímül "kevéssé megfelelő fehér-ló monda" az újabb bizonyosságok alapján már Györffy számára sem országvételi aktus, hanem csupán a hun szerződéskötés ritusa. Valójában Anonymus sem a birtokjogra való alkalmatlansága miatt vetette el, láttuk, hogy a Botond mondát is kihagyta. Ha van bűne, mai megítélésünk szerint, egyedül az, hogy lenézte a "parasztoi csalfa meséit", a "hegedősök csacska énekeit". Ebben egy XII. századi nyugatsznob Szűcs Jenő volt. Ahogyan Anonymus is csak a korabeli tudósok állításainak hitt elsősorban, Szűcs sem fogadja el a "koholmányos" Kézait. Inkább a XX. századi német és francia középkor-kutatók műveiből igyekszik kihüvelyezni a magyar hun-történet vélt forrásait.

A hun-magyar azonosság gondolatának eredetét Györffyhez hasonló következetességgel Hóman Bálint tanulmányozta ebben a században. Ő azt mondja: "Az azonosság gondolatát a magyarok nem kölcsönözhatték sem a külföldi irodalomból, sem a germán mondából, mert nem ismertek olyan forrást, amelyből ezt megtalálhatták volna. Ez fokozottan áll a hun-székely azonosság hagyományára, mert a külföldi források még a székelyek nevét sem ismerték" (109).

Mielőtt mélyebben belemennénk a két történész - amint majd látni fogjuk - erősen szembenálló, s máig eleven érdekű álláspontjának az ismeretetésébe, az idézet székely vonatkozásánál álljunk meg egy pillanatra. Györffy e pontra ugyan kitérően, de lényegében elutasítóan fogalmaz. A dolog azért érdekes, mert itt nem külföldi forrás átvételével cáfol - ezt nem is lehetné - inkább valamiféle politikai nézetet sejtet Anonymusnál, amely, hogy már ismerjük Rösler nyers kifakadását Anonymus ellen, igen annak a szelidre hangolt visszhangját gondoltatja velünk.

Györffy: "Anonymus szemlélete tükröződik vissza a székelyek Attilától származtatásában is. Értesülése vagy nézete szerint a honfoglaló magyarság a székelyeket Pannóniában találta."

Figyeljük a vagylagos fogalmazást: "értesülése vagy nézete szerint". A mondatba ehelyt mégcsak belopakodó "nézet", tehát az esetleg történelmi tényt közlő értesülésnek már a viszonylagosságát sugalló e célzás, egy következő mondatban már az "értesülést" lényegében kizáró megállapítássá válik: "A székelyeknek Attila népeként való feltüntetése azt jelenti, hogy a magyarság jogfolytonossága Attila óta meg sem szakadt. /Ez ellen hördült fel Rösler a leginkább./

Betetőzi Györffy véleményét e végső értéktétele: "A székely kérdés eldöntése tekintetében Anonymus és az elgondolását továbbépítő hun-magyar krónika nem szolgálhat kiindulópontul." Magyarán, nem fogadja el a króni-

kák tudósítását, mivel pedig más "kiindulópontról" nem tájékoztatja az olvasót, abban a kétségben hagyja, hogy a hun-székely rokonság említése a krónikákban valójában csak Anonymus "nézetét" tükrözi.

Vajon e fundamentálisnak látszó és ható véleményének a következménye az az ösztövé megítélés is, amelyet a székely rovásírásról nyújt? "Művelődéstörténeti értéke van a székelyek betűiről szóló megjegyzésnek, ami legalábbis annyit bizonyít, hogy 1271 körül /ne felejtjük, Györffy szerint a Kézai Krónikát az ekkor még élt Ákos nembéli Ákos mester írta/a székely rovásírás ismert volt."

Nem hagytam ki semmit az idézhető helyekből, e tárgyban valóban csupán ez az egy mondat olvasható, a különben rendkívül gazdag anyagu, s véleményem szerint is egyebekben igen termékeny szempontu műben.

Valamely írásmód pusztá ténye azonban, az írás betűinek formája, lejegyzésének módja stb., a művelődéstörténeti értékességen túl még igen sok hasznosan kiaknázható vizsgálódást is kínálhat a történésznek. A kormeghatározás lehetőségét például, mégha a szövegtartalmakat éppen nem is, de a jelrendszert magát felkutathatja és megismerheti. Ez okból is idéztem Marjalaki Kiss Lajos, kormeghatározó következtetését e fejezet élén. A székely rovásírásról, mint láttuk, ezt mondja: "Ezt az írást a hunok még, Árpád népe már nem hozhatta magával."

Régibbnek tartja Altheim is. Az a véleménye, hogy az írás hun eredetű. /Mellesleg szólva: Arrán püspöke 550 körül a szentírást is lefordította hun nyelvre./ Az 1959-ben kiadott nagy hun-történet e keletnémet szerzőjének a véleményét onnan tudjuk, hogy könyvében forrásértékű dokumentumként foglalkozik a homoródkarácsonyi templom tornyából 1944-ben előkerült rovásírásos szövegtöredékekkel. /Németh Gyula közzétételében jutott hozzá./

Altheim végső következtetése az, hogy ez a szöveg Asparuch idejéből való (680 körül), vagy ha későbből is, így Krum korából, de ideje mindenképpen az előbolgár korszakra tehető. A Déli Kárpátokban, az egykori avar-bolgár határ mentén fekvő Homoródkarácsony - úgy véli - lelőhelyként földrajzilag is igazolja a feltevését.

A töredék panaszos szöveg, egyén vagy egy egész népcsoport bánatát, jaját tükrözi, amiért még az állatnál is sanyarubb sorsban bolyong, hányódik. Altheim akkurátusan magyaráztatja is, hogy a szöveg földművelő, állattenyésztő néptől eredhet, ezt jelzi szerinte az embersorsot állatával hasonlító kép. Ha előbb tudok szövegelemzéséről, talán meg is könnyíthettem volna munkáját, egy éppen erdélyi népdalnak a felidézésével:

Sej a mindenit / ennek a rongy / világnak,
Rosszabb dolgom / van mint egy rossz / kutyának,
Mert a kutya/bebujik a/szalmába,
Hej én meg csak úgy/járok e nagy/világban...

/A homoródkarácsonyi töredékben a hasonlított állat farkas vagy kutya./ (110)

Hóman és Györffy látens vitája igen forrón érinti a hun-magyar kapcsolás problémáját, mert eldöntése egyenes választ adhat arra, hogy nyugati eredetű irodalmias kölcsönzéssel, vagy keletről hozott tudattal van-e dolgunk. /Csak az irott források egybevetéséről van szó./

Györffy úgy látja: "Hóman Anonymus és Viterboi Gottfried szövegét a régi Gestára vezette vissza, a "hun-hagyomány" magyar eredetének bizonyítása érdekében. Ez anakronizmus volna".

Állításának jobb megértéséhez tartozik e véleménye is: "a hun-magyar azonosítás kifejtésére a XII. század végén került sor... Viterboi Gottfried az első, aki a hun-magyar, avar-magyar azonosítást történeti keretbe állította be, és Attila alakját összekapcsolja a hun-magyar viszonyal /1185: Memoria seculorum/. " /Györffyt idézem./

Hóman: "Viterboi Gottfried a hunokra és magyarokra vonatkozó mondatait szó szerint Freisingeni Ottó krónikájából vette át.... Az avar történethez rajta kívül Paulus diakonust használta fel... A hun-magyar azonosításról mit sem tudó forrásait szó szerint követve, mindhárom népet saját nevén nevezi, az avarokat a Paulus diakonustól átvett részben a hunokkal azonosítja; egy ízben azonban, mintegy Ottó szövegét magyarázva, az Avarokhoz hozzáfűzi id est Hungari Pannonii, máskor Paulus Avarok, qui et Hunni-ját egészíti ki sive Hungari-val... Kérdés honnan vette a hun-magyar azonosításnak forrásaitól idegen gondolatát?" (111).

Feltett kérdésére Hómannak az a válasza, hogy ezt az ismeretét csak a régi magyar gestából /ő szent László-korinak tartja/ merithette.

Viterboi Gottfried a keleti Magyarországról is ír, s amit erről tud, saját bevallása szerint is, olvasta: "Olvassuk, hogy két magyar királyság van: egy régi, Meótisz mocsarainak vidékén, Ázsia és Európa határán, és egy másik majdnem új uralma kezdetén, Pannóniában terül el, ezt a Pannóniát némelyek új Magyarországnak nevezik. Ezek uralma idején Attila és Totilla, egykori fejedelmek, sok királyságot dultak fel Itáliában és Galliában" /Memoria seculorum/. Mivel a Magna Hungáriáról szóló Ricardus-jelentés későbbi keletű, e tudósítás forrása is csak Magyarország lehet /Hóman/.

Eckhardt Sándor is így látja: "Történeti műveinek megírása végett megfordult az egyes országokban, és így valószínűleg Magyarországon is, itt hallhatta az Ungaria vetus létezését, és betette a Hungáriával szinonimának tartott Pannónia helyébe."

A tudós szerző, különben Barbarossa Frigyes császár káplánja és jegyzője, járt hazánkban. A III. kereszties hadjárat idején /- 1188-89,- a kereszties hadak átvonulásának engedélyezéséről a tárgyalás és a levelezés már 1187 körül is folyt/ III. Béla vendége. "A közvetlen kapcsolathoz kétség nem fér," írja Györffy. E véleményét azért is hangsúlyozza ily erő-

teljesen, mert azt kívánja vele bizonyítani, hogy a nála később író Anonymus tőle vette át, az ő írásából, "magyar-hun" ismereteit.

Azzal tisztában kell lennünk, hogy valamely forrás történelmi értékét és használhatóságát nem az dönti el, hogy elsőkézből való ismeret-e vagy átvétel. Ha az ilyen vitát kiélezzük, a megjelenési dátumok firtatásában elsikkadhat a lényeg. Még az a kézenfekvő gondolat is, ez esetben például, hogy azért III. Béla és környezete csak nem szorulhatott erre a német cancellistára a magyar uralkodóház leszármazásának az eldöntésében. Sokkal valószínűbb ismeretközlők voltak, és nem átvevők.

Látnunk kell még Györffy érveit, amelyekkel V. Gottfried ismeretének Anonymuséval szembeni elsőbbségét bizonyítja.

Közülük kettőt érintsünk, ezek látszanak perdöntőnek.

Ahogy Anonymus Attila városáról beszél, az "XII. század végi szemléletet tükröz." Magyarázata: A XII. század közepén Ausztriában keletkezett Nibelung-ének Magyarországon képzel el Attila országát, e földet Hiunenland-nak, Ungerland-nak is nevezi. Ebben az énekben három ízben van szó Attila váráról /Ezelen bürge/. Budának Attila városaként való elnevezése németektől származik. "Semmiképpen sem lehet korábbi a XII. század második felénél, mert ez előtt az idő előtt e név még nem volt helyhez rögzítve."

Ugy gondolom, a Hun-magyar mondák és a Nibelung-ének című fejezetemben kellő bizonyítékot szolgáltathattam arra a feltevésre is, hogy az éneknek Géza fejedelmünk udvarában írt alapanyaga már tartalmazhatta ezt az elnevezést. Így módon Györffynek, az ismeret elsőbbségében ezt a kizáró okát - a magyar forrás hátrányára - ezek után nem tekinthetjük elégséges bizonyítéknak.

Másik érve: Viterboi Gottfried az ősatyák névelmezésében is hatott Anonymusra. Jegyzőnk az ő művében /Pantheon, 1189/ olvashatta saját eredet-magyarázatához ezt a példát: "a gothok Jáfet fia Magóg-tól /Gógról Gót/ származnak. Gótia és Szkitia népe Magógtól neveztetik. Hazájuk Szkitia."

A Magóg-Moger összefüggésre "hatása nyilvánvaló Anonymusra."

Hóman úgy látja, hogy Anonymus ettől függetlenül "a bibliai származást az Exordia Scythica néven ismert Justinus kivonatból vette: a scythák őse Japhet fia Magóg volt."

Ha Györffy azt felelné erre, hogy az etimológiai "ötlet" akkor is a német szerzőé, ez megengedhető vélemény, az én megítélésemben azért is, mert ezt a bizonyítást lényegében érdektelennek tartom. Két okból is. Egyrészt, mert a Kézainál olvasható hámíta eredetet látom hitelesebbnek, másrészt mert Attilának és Totillának egyazon nép, a hun-magyar nép vezetőiként való együttemlítése, azt a gyanút kelti bennem, hogy ez a

Góg-ról Gótra származtatás nem a gótokra értendő, hanem egy hun-szkita népre, a gétákra /massagéta/.

Csak jelezhetem itt, hogy szerintem ebben a névelemzésben Viterbói Gottfried valójában Jordanes tévedését szövi tovább, de nem következetesen, ezért bukkannak fel tudósításában az össze nem illő adatok. Jordanes tévedését abban látom, hogy az elbeszélésében két hajón északról érkező s a Fekete tenger partjáig is lehatoló gótokat keverte össze azzal a hatalmas néppel, amelyet valójában gétaként ismer a világ. A középkor tudósai e tévedésén sokat vitatkoztak, s e polémiának még a 18. században is van nyoma.

A nyilvánvalóan névhasonlóság miatti népcsere e következményébe én két nyomon is belebotolhattam; a már említett Totilla személyénél, de az a gyanum még a germánnak tartott hun-szkita Odoaker származásának a tisztázásánál is. Nem kívántam azonban a szerteágazó témába belemenni, amely igen nagy gubancu feladat is lett volna, ha például az 500-as, 600-as évek Itáliájának kavargó népcsoportjaival akartam volna tisztába jönni. Ide ekkor több nép is beköltözött, az említett longobárdokon, bolgárokon kívül állítólag parthusok is Mezopotámiából, de a gót-géta kettősség következtében /Totilla valódi személye?/ talán géták is.

E mellékkörülmények csupán felszínes említésén túl, végezetül abban foglalhatom össze a "Hóman-Györffy-vitát", hogy nem tudom elfogadni Györffy-nek a hun-magyar kapcsolat tudatának és írott forrásainak magyar eredetiségét cáfoló érveit. Még az ő saját forráselemzése alapján sem.

Nem szólva a vitairatomban felsorakoztatott történelmi, társadalmi, hadászati, jogi stb. bizonyítékokról.

Bartal György közlése pedig, hogy Hartviknak a magyarokról szóló tudósításában már találkozott az Árpádoknak Attilától való származtatásával / a Szent István legendában én ezt nem találtam/, egyszersmindenkorra szükségtelenné teszi a Gottfried kontra Anonymus bizonyítást, még esetleges helytállósága ellenére is. Hartvik 1108-ban, Kálmán királyunk megbízásából foglalkozott Istvánnal és korával, s a legbizalmasabb anyag, az István által még életében Székesfehérvárott letétbe tett királyi feljegyzések alapján. Tudvalevő, hogy ezt az anyagot Róbert Károly kivette az azt őriző egyházmegye kezéből, s azóta nyoma veszett.

Arra pedig - mindezekon felül is - kötelességemnek érzem felhívni a figyelmet, hogy amíg Anonymus személyének, korának, műve megírásai idejének pontos meghatározásában a magyar szakemberek nem jutottak megnyugtató egyezőségre - s a még napjainkban is zajló vita ezt bizonyítja -, addig Anonymus művének értelmezéséből nem válhat hivatalos hazai állásponttá, az ő művének megírásai idejétől is függő elemzések alapján a hun-magyar összefüggések elvetése.

Szinte fatális ismétlődés, hogy a magyarok külföldtől független hun-tudatának cáfolatát, Hersfeldi Lambert példájában is, némely történészeink egy olyan emberrel bizonyítják, aki személyesen is megfordult országunkban.

Ez esetben is Hunfalvy a nagy sugalmazó: "... a kardot, melyet Salamon anyja odaajándékozott, senki sem tartja vala itt Attila kardjának, vala mint egy magyar sem tartja vala még magát hunnak: csak a németek, kik előtt a magyarok hunok valának, dicsekedének Attila kardjával" (112).

Hunfalvy arra céloz, hogy Hersfeldi Lambert német krónikás az 1071-es év eseményeiben írja le az Attila kardjával történeteket. E kardot Nordheimi Ottó bajor herceg kapta első András orosz származású özvegyétől, mert 1063-ban segítségére volt Salamonnak a magyar trón visszaszerzésében. A karddal kapcsolatos történeteket mellőznöm kell, elég az, hogy ez a Lambert is járt Magyarországon, 1058-ban.

Hunfalvy csufolódo célzása egyértelmű. Györffy inkább dodonai: "Ebből / a kard történetéből / arra következtettek / például Hóman és Eckhardt S.), hogy a XI. században a magyar uralkodó házában élt az Attila-hagyomány. Az adat megengedi ezt a feltevést. A magyar kardnak Attilától való tulajdonitása megtörténhetett nyugaton is".

Nem kétséges - ez végigvonul könyvének egész menetén -, hogy Györffy elsősorban az ellenbizonyítékokra épít, értelmezéseinek szelleme mindig mindig a hun-magyar kapocs cáfolata felé hajtja. Eckhardt S., Németh Gyula korszakában volt diák. Fellázadt volna ellenük? A Hunfalvy-iskola hatott volna rá nagyobb mértékben vagy így vezérelte volna tudósi igazságérzete? Tény, hogy a század turkológiai eredményeitől visszakanyarodott a multszázadi finn-ugor iskola történelmi szempontjaihoz.

Kellő magyarázat nélkül, az Árpád-kori hunhagyomány esetleges megletéről Györffy a következő állítja: "Ha hun vonatkozású folklorisztikus elem feltehető, az elenyészően csekély, és csak olyan korabeli mende-mondákra, epikus énekekre vezethető vissza, amelyek végső forrása Nyugat".

A népdalkutatás ennek elvileg teljességgel ellenmond. Ha ma, az írásbeliség korszakában is lehetnek a hagyományban megőrződött több ezer éves dallamaink s a nép ajkáról még ma is lejegyezhető többszáz éves szövegeink - ezekről különben a korábbi századokból semminemű feljegyzésünk nincs -, miért ne lettek volna az időben hun időbeli énekek, szövegek, nemcsak elenyészően, hanem akár bőséges áradásban is?

A hagyomány-fenntartás olyan bizonyítékát találta például, még a mult században is Vámbéry az üzbégeknel, hogy minden gyermeket megtanították a szülői, legalább hét őstük nevére.

A Képes Krónikának I. Béla uralkodásának kezdetéről már idézett egy részlete nemcsak arra vet fényt, hogy mily nagyfokú és erőteljes közéleties

gondolkodás, nagy társadalmi-politikai elevenség, s hozzá a népképviselői életére és gyakorlására kialakult gyűlési-tanácskozási rend és rutin volt meg elődeinknél, de érthetően jelzi, a ki tudja mily messze visszanyúló pogány hagyományok meglétét is.

A Képes Krónikának erre a sorára gondolok: "... a nép előljárói a magas állványokon ültek és gonosz verseket mondtak a hit ellen." A "versek", tehát a kötött szöveg egész bizonyosan nem csupán az új hit elleni alkalmi rögtönzés volt, ez az értelmezés az akkori történelmet utólag már jól ismerő krónikás célszerűsítése. Ott, ezen a fehérvári népparlamenten minden lehetséges és ott szükséges régi /politikai-vallási/ műveltség-tartalom feltörhetett.

A mongolok titkos történetének kiváló fordítója és értelmezője, Lige-ti Lajos, e műben ámulnivaló bőségben megőrződött ősköltészeti anyag láttán is úgy látja, hogy "a mongol Anonymus segítségével talán könnyebben megértjük a magyar honfoglalás mesemondóit és igriceit, akiket oly határozott formában elutasított magától a magyar Anonymus, de akiknek a hatása alól, szerencsére, mégsem sikerült magát teljesen kivonnia" (113).

A mongol történet történeti énekeit, a multakat, fogadkozásokat, törvényeket, szerződéseket, parancsokat, ősi bölcsességeket idéző rimes sorait nagy művészettel átültető Képes Géza tolmácsolásából érzékletesen felfoghatjuk az énekmondói, igrici hivatás társadalmi súlyát. A hadizsákmányból juttatás elsőbbségéből kihagyott Dzsingisz kán

Ősi igéket idézvén,
Öreg szöveget szölvén

feddette meg őt mellőző fiait.

A trónutódlásnak saját utódjára való kiterjesztését - politikai óvatosságból is, nehogy a hatalom kisajátításának szándékát keltse - ily szavakkal hártja el Ögödej:

Öles fűbe rejthetik,
Ökör nem fogja lenyelni,
Ha meg hájba csavarnák,
Hát a kutya is kiköpné,

vagyis utódaiként hátha ily semminek sem kellő fia találna lenni.

Györffy 70-es évekbeli írásai egyre több összefüggést láttatnak az ősi bolgár hagyatékkal. A fejedelemlistával kapcsolatos álláspontjára ezért szükségesnek látom visszatérni.

Könyvében ezt írja: "Mai ismereteink alapján magyar hun-hagyomány csak onogur-bolgár közvetítés révén tehető fel". Ez még a Gombocz-i tudományos örökség némikénti vállalása. Ám ezután ezt írja: "Attilát a magyar krónikák nem Avitochol néven ismerték, Irnikről sem tudnak,

értékteléseik semmi bolgár hagyatékot nem tartalmaznak". Sommás következtetése: "El kell várnunk az eredet keletéről hozott tudatát".

Bolgár fejezetemben szoltam arról, hogy a bolgár őstörténész, Pritsak szerint, Avitochol nem Attilát jelenti, hanem egy jóval korábbi ősnak a neve. A 453-ban, Attila halála évében vezetővé vált Irnik személyét viszont Gombocz Zoltán Csabáéval látja azonosnak.

Nem szeretnék süppedékes talajra lépni, de továbbitanom kell két nyelvi feltevést. Előbb azonban hadd emlékeztessék Priskos rhetor leírásából arra, hogy Attila azért csüggött annyi szeretettel legkisebb fián, mert jó-sai azt jövendőlték neki, hogy e fiuban él tovább családja, belőle hajt tovább magja. Priskos ezt a közlést személyesen hallotta Attila udvarában. Nos: Csaba nevének megfejtésére Parányinak van igen hihető magyarázata. Lényege az, hogy a legkisebb fiu beceneve rejlik benne. A már idézett mongol történetből is azt látom, hogy a legkisebb fiu az atyai tulajdonban marad, itt "a tűz hercege", a jelképes neve.

Az Irnik, Hernic, Hernák névváltozatokban ismeretes legkisebb Attila fiu, aki egyébként valóban egyedül származtatta tovább Attila magját, s folytatta hatalmát, személye és neve a múlt századi magyar kutatókat is sokat foglalkoztatta. A leginkább megállapodott álláspont, neve felfedésében, egy közmondásra épített, arra, hogy "irmagja sem maradt." A mai szövegtől szótár az ir-előtagot az ir-, ér-gyökérjelentésével azonosítja. Vagyis hát: Irnik magyar hangzásban egyenlő volna Irmag-gal? /Ezt a szó-párhuzamot Fischer Antal Fáyolynak, 1896-ban, Zürichben megjelent könyvében olvastam./

E komolytalannak tartható érvelést még tovább is fűzhetem.

A bolgár-magyar történelmi kapcsolatra, néprokonságra nemcsak a Kézainál egyedül megmaradt meótiszi nőrablás-monda szolgáltatott alapot a múlt század magyar tudósainak. Felfigyeltek Árpád családfájának krónikás leírásában a kezdetektől /Jáfet, Thana, Nemróth, Hunor-Magor/ 11. izig leni Beler-re, Kádár apjára - Álmos a 43., Árpád a 44. e családfán-, s ezt a nevet népnévnek gondolták, különös tekintettel a nagy társadalmi szereplő Kádár nemzetségre, amely Kézai szerint is a törzsek közötti ügyekben, a viszálykodásokban, tehát törzsek feletti szinten is, a bíró személyét adta. A Beler névből következtetve, a Kádár nemzetséget - Beler-Bulár- a Bolgár népből valónak tartották. Ehhez még arra a török mondásra is építettek, hogy "Gumari, Ming testvérevel együtt Bulgár környékén és a gu-zok földjén ütött tanyát s fiaitól Bulgár-tól és Burasz-tól származnak a baskir-ok és a masgar-ok." A 11. Belert e családfán a következtetésben 43. Álmostól 32 nemzedék választja el. Ez az első ezredforduló körüli időbe utalna, harminc évvel való szorzatával. Nem tudok hozzászólni. A Beler név hangzása és a Kádár nemzetség súlya azonban elgondolkoztató.

Egészében az Árpád-ház családfájáról ma az a megítélés, hogy a krónikások a korabeli nemzetség-nevekből állították össze. Ez azonban önmagában nem teheti alaptalanná, hiszen a multat a nemzetségek hagyományai őrizték meg. Bizonyosság erre az, hogy ma már ezt a családfát sem tudná senki sem összeállítani, mert nem találta rá nyomot, s főként a nyomban személyt, aki még emlékezne, szóbeli vagy más /rovás-feljegyzés, zászló, hadieszközök, emlékek stb./ adat alapján. Annyi értéket mindenestre az Árpád-ház genealógiájának mi is tulajdoníthatunk, mint amennyit más népek hasonló sajátjukénak.

Volna azonban "tudományosabb"-nak tűnhető érvem is. Ez Györffynek a következő megállapításával kapcsolatos: "A vezérré választás ténye elöntetben áll a dinasztikus folytonosságot jelképező Attila-hagyománnyal", továbbá "Levedi dicső nemzetség, s Árpád származásáról hallgat". /B. Konstantinnak az etelközi vezérválasztásról szóló tudósítását magyarázza így Györffy./

A kazároknál Bartha Antal azt találta, hogy "a főkirályi, szakrális kagáni hatalom egy nemzetségben öröklődött ... Olyanokra is kiterjedt, akik tényleges hatalom s vagyon nélkül szűkölködtek." A dinasztikus folytonosság ily látens meglétére ez a hasonlat példa lehet, s ha emellett elfogadjuk Moravcsik feltevését /a Magyarok fejezetben található/, hogy Bat-Baján-nal maradt vissza a magyarnak gondolható nép a kazár uralomban, akkor a dinasztikus folytonosság, az új hatalmi körben valóban csak potenciálisan, szakrális tartalmu néltőségként maradhatott meg, mindaddig, amíg, mint Etelközben például, már hatalmi fősséggel is párosulhatott.

A bizánci császár "Árpád származásáról való hallgatását" nem kell feltétlenül ellenbizonyítéknak felhasználni. Már Marquart-nak is feltűnt az, hogy a kazárok javaslattevő lehetősége, beleszólása a magyar vezérválasztásba - ahogyan ezt a császár elbeszéli - ebben a korszakban már nem lehetett meg. Itt már teljesen függetlenek voltak tőlük a magyarok. A kazárok hatalmából magát harccal kiszakító kabar-törödékek is ezért csatlakozhatott hozzájuk.

A császár nagyon fontos kutfőnk; de adatlejegyző módszere -erre Moravcsik hívta fel a figyelmet- nem értelmező: ahogyan elébe kerülnek, azonmód illeszti be anyagába a tudósításokat, jelentéseket, híreket. Ezt a közlését -bármiként is jutott hozzá, magyar eredetű bizonyosan nem lehet- az ennél biztosabb történelmi ismereteink cáfolják. A Turul monda tartalma, jellege szerint szakrális hatalmu Álmosban egy régi dinasztia kaphatott erőre, emelkedhetett fel; ez történt a türk Buminnal, de a mongol Dzsingisz kánnal is, amikor egy megnyíló új helyzetben egyéni tehetségük és dinasztikus kiválasztottságuk révén ismét összeszedhették, újra szervezhették népüket.

E válasziratom teljes tartalmára építve, de az e fejezetben kifejtettek szerint is, felülvizsgálatra szorulónak látom Györffy Györgynek, a hun-magyar kapcsolat elvetését megalapozó következő tételeit:

a/ "... " tájékozatlanságra vezethető vissza az avarok hun néven való említése."

b/ "A székely kérdés eldöntése tekintetében Anonymus és az elgondolását továbbépítő hun-magyar krónika nem szolgálhat kiindulópontul."

c/ "A fehér-ló-monda szerkezete világosan arra mutat, hogy Attilától való származtatás nem volt a XI. századi Gestában."

d/ "Az Attilától való származás kizárólag a foglalás jogának igazolására van megemlítve."

e/ A hun-hagyományra utaló "Anonymus-i szövegrész nyugati eredetű kell legyen."

f/ Budának Attila városaként való elnevezése "semmiképpen sem lehet korábbi a XII. század második felénél, mert ez idő előtt e név még nem volt helyhez rögzítve."

g/ "Ha hun vonatkozású folklorisztikus elem feltehető, az elenyészően csekély, és csak olyan korabeli mende-mondákra vezethető vissza, amelyeknek végső forrása Nyugat."

h/ A bolgár fejedelem-listával kapcsolatosan "el kell vetnünk az eredet keletről hozott tudatát."

i/ "A vezérré választás ténye ellentétben áll a dinasztikus folytonossággal."

j/ "Magyar-hun hagyományról nem beszélhetünk, csak hun származás-elméletéről."

k/ "Művelődéstörténeti értéke van a székelyek betűiről szóló megjegyzéseknek, ami legalábbis annyit bizonyít, hogy 1271 körül a székely rovásírás ismert volt."

E tételeket kiragadottan emeltem ki a Györffy-műből. Felsorolásuk nem szervesen egymásutáni, nem is teljes, de a szerző értelmezésének lényegét kifejezően tükrözi. A több mint negyedévszázada megírt mű fel fogása katedra-állásponttá merevedett hazánkban. Amíg uralkodik, a bizonytalanban lebeg a magyar származás-elmélet. Nemcsak az ősi tudattal ellenkezik, de kellő magyarázat nélkül hagyja a "törökös" társadalom-hadszervezési, közjogi, jogi, vallási előzményeket, "Hivatalossá", szolid, biztos tudománnyá vált álláspontként emellett eltorlaszolja az utat számos nagyszerű magyar történész-nemzedék felbecsülhetetlen értékű munkássága előtt, és zsilipként rekeszti el előlünk, ma élők előtt a közgondolkodást, de a tudományos kutatást is éltethető eredeti forrásmunkák tudósításait.

Olyan riasztó vadhajtsága pedig, amely most Szűcs Jenő írásában mered elénk - a Szűcs-tanulmányok a nemzetközi tudósvilágban számunkra

okozható kára, korrigálásának lehetősége és ideje alig mérhető fel-, serkentően kell használni a súlyos ellentétességek tisztázására reáknyszerült magyar történettudományra.

Utószó

Tapasztalatom és hitem szerint olyan országban bocsátom útjára ezt az írást, ahol egyre inkább csak a minőségi munkának van hitele. Szerszámgépben, hibridkukoricában már nyilvánvalóan, de be kell bizonyosodnia, hogy a történelemírásban is. Mindezt úgy is fogalmazhattam volna, hogy mai életünkben és éveinkben elsősorban a tényeket tiszteljük, a tényeknek van meg a hitele.

Nem vagyok szenvedő ember. Ily lukszust meg sem engedhetnék magamnak. Nem is ez dolgozik hát bennem, ahogyan ideírom: a magyar nép és nemzet multjéért pereltem ebben az írásban. Értük, és csakcsupán az általam felkutatott és fellelt tények erejétől hajtva, ehhez az erőt és bátorságot pedig a tény értékű tudósításokból és adatokból merítve.

Végző következtetésül a következőket mondhatom:

A középkoron és az ujkoron át is, idehaza és külföldön egyaránt uralkodó hun-rokonsági felfogást, előbb Rákóczi, majd Kossuth szabadságharcának leverése után kezdték döntögetni s végül "döntötték meg". Kétségtelenül tudományfejlődési folyamatként is, de olyan ösztönöktől, "szivlőkésztől" indítva, hogy ne hetvenkedjék már tovább ez a médus öltözetű, csizmás, atillás-mentés csürhe. Aki ebben kételkednék, azt legalábbis elgondolkodásra készítheti egy ilyen multszázad közepi "döntögetőnek" már munkája bevezetőjeként írott e sora is: "Egy egész nép elfogultságának megdöntésére tudományos készületű ágyukat vonultattam fel".

Ezek a kívülről ható ösztönök belül is fertőztek.

Ki merem jelteni: a magyarságnak a hun népekről való leválasztása öncélú piszkálódás volt a kezdetektől fogva. A német tudomány sok régi és új eredménye előtt tisztelettel fejet kell hajtunk. Östörténet-tudományunk szintén sokat köszönhet nekik. Habsburg-aklos tucatjelenségei azonban egy nekünk ficamodott állami és közélet beteg hajtásai. Nekem egy Rösler vagy éppen a tiszteletbeli magyar akadémiai tag Dümmler nem mérvadóbb tudósnak a mi dolgainkban, mint amilyen értékű volt katonáinknak az első világháborús, embereit ostobán elveszejtő közös vezérkari tábornok, a stratégának csapnivaló Potiorek.

1945 őszén én azt hallottam egy Karácsony Sándor nevezetű gondolkodónktól - van-e, aki még e névre emlékezik? - szép számú hallgatóság körében, a 45-tel megnyílt új korszak öröndetes és ígéretes víziójaként,

hogy hasonlatosan a finnekhez, akik az 1802-as haminai békét követő században magukra találhattak, s fel is mutatták a világnak Kalevalájukat, mostantól fogva mi is kitisztálkodhatunk abból a váladékból, sőt gyűlölet-től hányadékból, amely több száz év alatt ránk freccsent és hányatott.

Ugy látszik azonban, ez nem megy magától. Kétségtelen, hogy nem is lehet.

Aki pedig az ilyen jelképies mondatokból nem értene, mondjunk annak más szavakat.

Ha eléggé világosan fogalmaztam, akkor az olvasó azt szűrheti le végül írásomból, hogy a mai magyar történettudomány a hun-magyar kapcsolat elvetésére is, de a hét-nyolc évszázadon át egész Európában uralkodó "hiedelmének" az okozataként is, Viterbói Gottfried német kancellista néhány tétova mondatát szorongatja a tehetetlen markában. Azt állítja, hogy főként ezeknek a nagy tekintélyű mondatoknak ült fel a Nyugat, s ezeket hazudtuk be mi magunknak utólag országbirtoklási jogcímül és alamuszi indulatu dicsőségvágyból.

Az Ós-Buda várában -éppen ott- megfogalmazódó, könyvtárnyi anyag végző esszenciájaként feltálat e tudomány hasonlatos azokhoz a kívülről sokat sejtető, de bévül becsapós ajándékcsomagokhoz, amelyeket addig kell bontogatni, ameddig a nagy célzásig el nem jut az ajándékozott, ez esetben, amíg a derék Gottfridus valóban történelmi becsű, de a mi saját használatunkra hatástalanított argumentumainak a fonákja elő nem bukkan.

Valósággal végső képletté sűrűsödve, így vált belőle nálunk abszolút tudományos posztulátum, a mi őstörténeti "Minusz H/un/-Állandó"-nk. Még csodálni való is az a fölény és magabiztosság, a hunkodókkal szembeni, a magyar tudományos gondolkodás pelenkás korszakának kijáró, elnézően gunyoros mosoly, amely e tühegynyi semmin egyensúlyozó a talpáról a fejére állított elméleti gula képviselőiből árad.

De bizzunk benne, hogy én vagyok az utolsó, a hun kérdéssel foglalkozók közül, akit az ilyféle ajándékkal még érdemes volt meglepni.

Okunk is lehet a bizalomra a Szatmári béke és a Világosi fegyverletétel megítélése a mai Magyarországon. Ha ezek nem labancos magyarázatok, miért legyen az a magyar régmúlt?

A finnekkel példálóztam.

Tartozom megmondani, hogy írásomnak egyáltalán nem célja a magyar kulturális történet áldatlan emlékü "finn-török"-háborújának a balkezes felmelegítése. Sőt, egy 1729-ben, már akkor második kiadásként Madridban megjelent munkából /114/ olyan sorokat kívánok közreadni, még új koncepcióként is, amelyekhez tartalmában hasonlóak -tudommal- magyar nyelven még soha le nem íródtak.

A szerző, Fray Gregorio Garcia, rólunk is meglepően sok ismeretel eláruló művében, a finnekről egyebekben ezt írja: "A fehusok, akiket

szomszédaik finneknek, sine-finneknek vagy fioel-finneknek hívnak, Escherus szerint a hunok nevén ismeretesek, melyet azok olyan erős hehezettel ejtenek, hogy alig van valami különbség fenok, funok, illetve hunok között; magukat egyébként Piheniennusok-nak hívják, ami "gyanannyit tesz, mint a "hunok" szó; Pyhinia pedig más néven, mint Leponia Moscovitica ismeretes; melynek nyelve Scaligerus szerint egyike a 11 európai alapnyelvnek; s e feltételezéshez már az is elégséges alapot ad, hogy a Jeges tenger partján élnek, mely föld valaha a hunoké volt; a névhasználaton túl, miként Hornius mondja, elég csak lakhelyüket tekinteni, s már hunokként foghatjuk fel a , akik szintén az említett tengerparton élnek; de ugyanez a helyzet a sogorokkal vagy mogorok'ai, a basilusokkal és másokkal is, akik a hun elnevezés alá tartoznak."

Az összefüggéseiből kiragadott s az érintett művekkel nem is dokumentált e közlésnek így szerintem sincs tudományos értéke, de arra például lehet, hogy hun-török ügyben nem szükségszerű a tudományos lövész-árok-háború, finnugrosokkal az ádáz másik árokban. Vajon 67, a közjogi vita párhuzamaként kitermelhető -célzatos módon- ezt a származáselmélet-beli divide et impera-t is?

Amennyi szolgálatot tehettem, több előző magyar történész nemzedék változatlan érvényűre bizonyult tudós következtetésének és eredményének a köztudatba emelésével, oly nagy mulasztásaim lehetnek a számba nem vett nevek és művek miatt. Még a maiak közül is, hogy csupán a kiváló avarkutató Csallány Dezső nevét említsem, akiől, munkásságának részbeni és csupán közvetett felhasználása miatt, külön elnézést is kérek.

Sok, érvelésben perdőntőnek szánt forrásnak, nem az eredetiben való közlése miatt, az én fejem fáj a legjobban, még ha nem is én volnék az első, akit az adat-továbbítók jégre vihetnek. Az is meglehet persze, hogy a szakemberek nem emiatt biggyesztenek szájat első sorban, hanem az istenkisértő vállalkozás láttán, hogy korszakok és népek szerint takaros felosztott tudományágaik egymástól gondosan respektált gyeptűn ágazolva, ennyi mindenfelét, amúgy csak vellaheggyel szedegetve, kévébe mertem kötni -avagy, hogy éppen csak kazalba raktam. A témába illő egy hasonlattal mentve magam: ideggyógyász, sebész, szemész és röntgenes konziliárusok nélkül és ultramodern műtők híján is, már a honfoglalók lékeltek és foltoztak bezuzott koponyát, s e vakmerőségük ellenére, -ez rész egész tanúság- az élvemaradási statisztikát javították.

Azt a valósággal ujjongó örömet azonban, amely a művekben feltelt, régmúltunkba éles fényvel bevilágító, nagyrészt idézetbe is tett mondatok végiggondolása és átélése alkalmával elfogott, senki és semmi nem törölheti ki belőlem. Még az a reménységem is kikezdetlenül marad, hogy sok olvasómra ugyanez lesz a hatásuk, aminthogy ez a reménység volt

- az átlagos tudásomat, időmet és erőmet fölösen meghaladó - e tűzoltás-
serénységű vállalkozásom előresegitő vitorlája.

Budapest, 1975. július eleje...

A SZÖVEGBEN SZÁMOZÁSSAL MEGJELÖLT MŰVEK JEGYZÉKE

1. SZÜCS JENŐ: Teorétikus elemek Kézai Gesta Hungarorumában /1282 - 85/ /Adalék az eszmei strukturák "európai szinkronjának" kialakulásához/, Valóság, 1974. évi 8. szám; az írást megalapozó un. műhelytanulmány: Századok 1973. évi 3., ill. 4.sz. /A Valóság-beli tanulmány - a folyóirat jegyzetszerű tájékoztatása szerint - az 1975. évi San Francisco-i nemzetközi történészkongresszus alkalmára készülő Etudes historiques hongroises, 1975. c. kötetében jelenik meg angol nyelven és részletes jegyzetapparátussal. A kongresszus egyik témája a társadalmi és politikai strukturák, valamint a társadalmi ideológiák kérdése a XIII. századi Európában. Ehhez kapcsolódik Szücs Jenő írása./
2. SZÜCS JENŐ: Nemzet és történelem, Gondolat, Bp., 1974.
3. SZÜCS JENŐ: Nemzet és tört. id.m.
4. BEÉR JÁNOS és CSIZMADIA ANDOR: Történelmünk a jogalkotás tükrében - Sarkalatos honi törvényeinkből 1001 - 1949-, Gondolat Kiadó, Bp., 1966.
5. KÉZAI SIMON mester Magyar Krónikája. Ford.: Szabó Károly, Pest, 1862.
6. GYÖRFFY GYÖRGY: Krónikáink és a magyar őstörténet, Bp., 1948.
7. DOMANOVSKY SÁNDOR: Kézai Simon mester krónikája, Bp., 1906.
8. KÉPES KRÓNKA: Ford. Geréb László, Magyar Helikon, 1971.
9. KRAUSZ SÁMUEL: Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai, Ethnographia, 1898.
10. BIBORBANSZÜLETETT KONSTANTIN: De administrando imperio, 950 - 53 körül.
11. THURY JÓZSEF: Szavarti-aszfali, Irod. tört. Közl., Bp., 1897.
12. DR. BENDEFY LÁSZLÓ: Kummagaria, Cserépfalvi, Bp., 1941.
13. THIERRY AMADÉ: Attila története, ford. Szabó Károly, Pest, 1865.
14. ALFÖLDI ANDRÁS: Magyarország népei és a római birodalom, Bp., 1934.
15. ALTHEIM, FRANZ: Geschichte der Hunnen, Berlin, 1959.
16. FEHÉR JENŐ MÁTYÁS: A korai avar kagánok, Buenos Aires, 1972.
17. HUNFALVY PÁL: Magyarország ethnográfiája, Bp., 1876.

18. LÁSZLÓ GYULA: A népvándorlaskor művészete Magyarországon, Corvina, Bp., 1974.
19. THURY JÓZSEF: A székelyek eredete, Erdélyi Múzeum, 1898. I. évf.
20. CZEGLÉDY KÁROLY: Heftaliták, hunok, avarok, onogurok, Magyar Nyelv, 1954. július.
21. JÓKAI MÓR: Bálványosvár, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1958.
22. LUKINICH IMRE: Az avar-görög háborúk történetéhez, Buenos Aires, 1972. /másodközlés/.
23. THIERRY id. mű.
24. SEBESTYÉN GYULA: Az avar-székely kapcsolat emlékei, Bp., 1899.
25. THURY J.: A székelyek ... id. mű.
26. GYÖRFFY GY.: Krónikáink ... id. mű.
27. FEKETE ZSIGMOND: Magyarország vizei multjának és vízépitkezésének történelme a magyarok beköltözéséig, Bp., 1882.
28. THURY J.: Krónikáink és a nemzeti hagyomány, Irod.tört.Közl., Bp., 1997.
29. NÉMETH GYULA: A honfoglaló magyarság kialakulása, Bp., 1930.
30. HUNFALVY P.: id. mű.
31. MORAVCSIK GYULA: Abaris, Priester von Apollon, Kőrösi Csoma Arch. I. /1935 - 1939/.
32. GOMBOCZ ZOLTÁN: A bolgár-kérdés és a magyar hunmonda. Magyar Nyelv XVII. kötet, 1921. 1-3.
33. NAGY GÉZA: Honfoglaló őseink, Bp., 1906.
34. LÁSZLÓ GYULA: A kettős honfoglalásról, Arch. Ért., 97.köt.
35. ALTHEIM, FRANZ: id. mű.
36. BUDENZ JÓZSEF: Nyelvtud. Közl. X.köt. első füzet, 1871.
37. GOMBOCZ Z.: id. mű.
38. FEHÉR J. M.: A korai ... id. mű.
39. DIMITÁR KOSZEV-HRISZTO HPISZTOV-DIMITÁR ANGELOV: Bulgária története, Gondolat, Bp., 1971.
40. GYÖRFFY GYÖRGY: A magyar őstörténet néhány kérdéséről, Bp., 1962.
41. GYÖRFFY GYÖRGY: A honfoglalásról újabb kutatások tükrében, Valóság, 1973., 7.sz.
42. LENGYEL DÉNES: Régi magyar mondák, Móra F. Könyvkiadó, Bp., 1974.
43. LÁSZLÓ GYULA: A kettős ... id. mű.
44. MORAVCSIK GYULA: Az onogurok történetéhez, Bp., 1930.
45. THIERRY A.: id. mű.
46. NÉMETH GYULA: Ungarische Stammesnamen bei den Baschki-
ren, Acta Linguistica 16, 1966.
47. NÉMETH GYULA: A honfoglaló ... id. mű.
48. BENDEFY LÁSZLÓ: A magyarság kaukázusi őshazája, Cserépfal-
vi, Bp., 1942.
49. GR. ZICHY ISTVÁN: Magyar őstörténet, Magyar Szemle, 1939.
50. MARJALAKI KISS LAJOS: Anonymus és a magyarság eredete, Mis-
kolc, 1929.
51. PADÁNYI VIKTOR: Dentumagvaria, Buenos Aires, 1963.
52. MORAVCSIK GYULA: A magyar történet bizánci forrásai, Bp.,
1934.
53. VAJAY SZABOLCS: Der Eintritt des ungarischen Stammesbundes in
die europäische Geschichte /862 - 933/, Mainz, 1968.
54. ECKHARDT SÁNDOR: Sicambria. Egy középkori monda életrajza,
Bp., 1928.
55. THURY JÓZSEF: Krónikáink és a ... id. mű.
56. ZSIGMOND GÁBOR: A magyar társadalom-néprajz önállósodása,
Valóság, 1974. 10.sz.
57. GÁRDONYI GÉZA: A láthatatlan ember, Móra F. Könyvkiadó, Bp.
1967.
58. HUNFALVY PÁL: A székelyek, Bp., 1880.
59. SEBESTYÉN GYULA: Az avar-székely ... id. mű.
60. HÓMAN BÁLINT: A magyar-hun hagyomány és hun-monda, Bp.,
1925.
61. DOMANOVSKY SÁNDOR: Kézai Simon ... id. mű.
62. SEBESTYÉN GYULA: Az avar-székely ... id. mű.
63. ECKHARDT SÁNDOR: A magyar Attila. Attila és hunjai, Bp., 1940.
64. BARTAL GYÖRGY: A pártus és hunmagyar scythákról, Pest, 1860.
65. HÓMAN BÁLINT: A magyar hun-hagyomány ... id. mű.
66. ECKHARDT SÁNDOR: A magyar Attila ... id. mű.
67. ECKHARDT SÁNDOR: Sicambria ... id. mű.
68. GOMBOCZ ZOLTÁN: id. mű.
69. ZAJTI FERENC: Magyar évezredek, Bp., 1939.
70. NÉMETH GYULA: Attila és hunjai ... id. mű.
71. FEHÉR JENŐ MÁTYÁS: Képek a magyar sámáninkvizíciók történe-
téből, Warren, Ohio, USA, 1967.
72. ECKHARDT SÁNDOR: A pannóniai hun történet keletkezése, Bp.,
1928.
73. NÉMETH GYULA: Attila és hunjai ... id. mű.
74. NÉMETH GYULA: Ung. Stammesnamen ... id. mű.
75. NAGY GÉZA: A magyar név. Ethnográfia, 1890., 3. sz.
76. NÉMETH GYULA: Attila és hunjai ... id. mű.

77. PADÁNYI VIKTOR: Dentumagvaria id. mű.
78. BEÉR-CSIZMADIA: Történelmünk a jogalkotás ... id. mű.
79. FEHÉR J.M.: A korai ... id. mű.
80. ZÁVODSZKY LEVENTE: A Szt. István, Szt. László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai, Bp., 1904.
81. ZÁVODSZKY L.: id. mű.
82. MADZSAR IMRE: Szt. István törvényei és az un. symmachusi hamisítványok.
83. ZÁVODSZKY L.: id. mű.
84. BARTAL GYÖRGY: Commentariorum ad Historiam Status Jurisque Publici Hungariae aevi medii Libri XV., Pozsony, 1847. - A párthus és hunmagyar scythákról, Pest, 1860. - PAULER TIVADAR: Bartal György jogtörténeti commentárjai, Uj Magyar Muzeum, 1858. I.-II. füzet. - BARTAL GYÖRGY: Nyílt levél Pauler Tivadarhoz, Uj M.M., 1858. III. füzet; Második Nyílt levél ... IV. füzet.
85. TOLDY FERENC: Előszó Bartal György A párthus és hunmagyar ... id. mű.
86. PAULER TIVADAR: Bartal György commentárjai ... id. mű.
87. BARTAL GYÖRGY: Nyílt levél P.T.-hoz /első, második/ id. mű.
88. MARJALAKI KISS LAJOS: id. mű.
89. FISCHER ANTAL KÁROLY: Die Hunnen im schweizerischen Eifischthale, Zürich, 1896.
90. SZABÓ KÁROLY: A régi székelység, 1890. Kolozsvár.
91. PADÁNYI VIKTOR: Dentumagvaria id. mű.
92. IPOLYI ARNOLD: Papok a pogány magyaroknál. Uj Magyar Muzeum, 2. évf. 1851-52. első kötet.
93. NÉMETH GYULA: Ung. Stammesnamen ... id. mű.
94. PADÁNYI VIKTOR: Dentumagvaria id. mű.
95. BARTHA ANTAL: A IX - X. századi magyar társadalom, Akad. K., Bp., 1973.
96. A MONGOLOK TITKOS TÖRTÉNETE, ford. Ligeti Lajos, versford. Képes Géza, Bp., 1962.
97. VÁCZY PÉTER: A hunok Európában, Attila és hunjai, szerk. Németh Gyula ... id. mű.
98. FEHÉR J. M.: A korai avar ... id. mű.
99. HARMATTA JÁNOS: A hun birodalom felbomlása, Bp., 1952.
100. HÓMAN BÁLINT: A székelyek eredete, Bp., 1921.
101. SZABÓ KÁROLY: A régi székelység ... id. mű.
102. TAGÁNYI KÁROLY: A honfoglalás és Erdély, Ethnográfia, 1890. 5.sz.
103. RÉTHY LÁSZLÓ: A székelyek és a magyar honfoglalás, Ethnog-

- ráfia, 1890. 5.sz.
104. HÓMAN BÁLINT: A székelyek ... id. mű.
105. SZABÓ KÁROLY: Kun László, Bp., 1886.
106. GYÖRFFY GYÖRGY: Krónikáink ... id. mű.
107. GYÖRFFY GYÖRGY: A honfoglalásról ... id. mű.
108. MORAVCSIK GYULA: A magyar történet ... id. mű.
109. HÓMAN BÁLINT: A magyar-hun hagyomány ... id. mű.
110. ALTHEIM, FR.: Die Hunnen ... id. mű.
111. HÓMAN BÁLINT: A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII-XIII. századi leszármazói, Bp., 1925.
112. HUNFALVY PÁL: Magyarország ethnográfiája ... id. mű.
113. A MONGOLOK ... id. mű.
114. FRAY GREGORIO GARCIA: Origen de los Indios del Nuevo Mundo e Indias Occidentales, Madrid, 1729.

Handwritten notes:
 Hun = parthus = magyar 27
 Róma 187